

ALAPVETŐ ANYASÁG

Az anyai szerep felértékelődése középosztálybeli magyar nők körében az első Covid19-lezárások idején

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2022.4.4>

ABSZTRAKT

A koronavírus-járvány és a lezárások nők helyzetére gyakorolt hatását az elmúlt két évben egyre több kutatás vizsgálta világszerte, és mutatta ki mindazokat a költségeket – munkaerőpiaciakat és magánéletieket egyaránt –, amelyek nagyobb mértékben terheltek a nőket. A nők közül sokan dolgoztak a vírus által fenyegettebb ágazatokban vagy veszítették el munkájukat, otthon pedig megsokszorozódtak gondoskodási feladataik. A gyermekeket ellátó intézmények bezárása különösen megnehezítette az anyák helyzetét, akik az évtizedek óta kibontakozó gondoskodási válságban szerzett tapasztalataik ellenére is nehezen tudták munka mellett a hiányzó intézményeket pótolni. Korábbi vizsgálatok szerint az anyáknak, különösen a középosztálybelieknek, elsősorban a gyermekeikkel kapcsolatos feladataik szaporodtak meg.

Tanulmányunkban arra a kérdésre keressük a választ, hogy miként írható le az anyák munkája az első karantén idején, és hogyan értelmezik maguk az érintettek azokat a változásokat és felelőségeket, amelyekkel a járvány során meg kellett küzdeniük. Kvalitatív vizsgálatunk 2020. májusában zajlott, amikor 52 félig strukturált interjút készítettünk javarészt középosztálybeli, otthonról dolgozó és legalább egy, 2–14 éves gyermeket nevelő anyákkal Magyarországon és erdélyi magyarok körében.

Kutatásunk egyik fő megállapítása, hogy bár mindnyájan megtartották munkájukat, az anyák jelentős része kiemelten fontosnak az anyaszerepét érezte, és annak szinte mindent alárendelve igyekezett támogatást nyújtani gyermekének. A korábbi munka-magánélet egyensúlyra törekvést tehát felváltotta az anyaság előnyben részesítése. Tanulmányunkban arra törekszünk, hogy erre magyarázattal szolgáljunk, és azt állítjuk: maga a társadalom négyféle ösztönzőt közvetített az anyák felé, hogy figyelmüket elsősorban gyermekeikre irányítsák. Ezzel párhuzamosan viszont a narratívákból jól körvonalazható egyfajta ellenállás is a korábbi munka-család egyensúly elvárásaival szemben.

Kulcsszavak: intenzív anyaság, gondoskodási válság, időszegénység, rugalmasság, Covid19-járvány

1 Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár; Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Budapest.

2 Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem.

3 Budapesti Corvinus Egyetem.

4 Wirtschaftsuniversität Wien.

MOTHERHOOD TAKEN FOR GRANTED

The increased salience of the maternal role among middle class Hungarian mothers during the first COVID-lockdown

ABSTRACT

During the past two years an increasing number of studies have analyzed the impact of the COVID-pandemic and the lockdown on women's circumstances and has found women bearing larger financial, labor market or personal costs compared to men. Women were more likely to be employed in sectors more powerfully affected by the pandemic or to lose employment due to the lockdown. Meanwhile, they also shouldered the bulk of the caring duties resulting from the closure of educational, social and childcare institutions. For mothers it was especially challenging to compensate for all institutions that ceased to provide educational and childcare services, even though the worsening care crisis during the past few decades has taught them how to replace missing or poor quality services. According to previous COVID-related studies, mothers' and particularly middle class mothers' efforts were directed primarily towards caring for and assisting their children in their school tasks.

In our paper we aim to describe the complexity of mothers' care work during the first lockdown and to explore their own interpretations regarding the changes and responsibilities they had to cope with during the pandemic. Our qualitative research was carried out in May 2020 and involved 52 semi-structured interviews with predominantly middle class working women living in heterosexual partnerships. The families were raising at least one child between 2 and 14 years and both mothers and their partners were working full time remotely, from their homes. The interviews were conducted via phone or online in Hungary and among ethnic Hungarian women living in Romania.

One of the central findings of the research is that while all our interviewees have maintained their employment, the majority of the mothers we studied prioritized their maternal roles and tasks over other duties. In their narratives their previous, pre-pandemic efforts to achieve work-life balance was replaced by prioritizing motherhood. In our paper we strive to explain this strategy and argue that society itself has determined and encouraged mothers in at least four ways to concentrate on their children at the expense of paid work or personal leisure. In parallel, however, we also claim that the emphasis put on motherhood in our interviewees' narratives is at the same time a form of resistance against the promise and ideology of work-life balance for working mothers.

Keywords: COVID pandemic, intensive motherhood, care crisis, time poverty, flexibility

ALAPVETŐ ANYASÁG

AZ ANYAI SZEREP FELÉRTÉKELŐDÉSE KÖZÉPOSZTÁLYBELI MAGYAR NŐK KÖRÉBEN AZ ELSŐ COVID19-LEZÁRÁSOK IDEJÉN

BEVEZETŐ

Több mint két év távlatából nehéz felidézni mindazokat az értelmezéseket és várakozásokat, amelyeket a társadalom vagy egyes csoportjai a kibontakozóban levő koronavírus-járvány első heteiben-hónapjaiban megfogalmaztak. A vírust sokan jelentős egészségügyi fenyegetésként élték meg; míg egyesek az állami kontroll kiteljesedésére figyelmeztettek (Eck–Hatz 2020, Poenaru 2021), egy másik interpretáció inkább lehetőséget látott a járványban: szembenézni mindazokkal a régóta fennálló egyenlőtlenségekkel, a fogyasztói társadalommal, a társadalmi-gazdasági rendszer korlátaival, amelyek akár a válsággal való megküzdést is meghatározhatták (Chung et al. 2020, Fortier 2020). A járvány sokakat érzékenyvé tett a környezeti problémák iránt és rámutatott a korábban „magától értetődő”, létfontosságú munkák jelentőségére a formális és informális gazdaságban vagy a háztartásokban (Stevano et al. 2021, Whiley–Sayer–Juanchich 2021). Cikkek sora mutatta be például azt, hogy miként zajlott a romániai vendégmunkások soron kívüli kiutaztatása külföldi munkahelyeikre, elsősorban a mezőgazdaságba vagy a szociális ellátásba. Az idő előrehaladtával azonban azok hangja vált egyre hallhatóbbá, akik úgy ítélték meg, a járvány tovább fogja mélyíteni a korábbi társadalmi egyenlőtlenségeket (Fisher et al. 2020, Fortier 2020).

A járvány nők helyzetére gyakorolt hatása szintén jelentős figyelmet kapott. A vírus terjedésével gyorsan egyértelművé vált, hogy a korábban sok helyütt alulfinanszírozott egészségügyi és szociális ellátás, és az ezen ágazatokban, valamint a helyi és transznacionális gondozási migrációban dolgozó nők nélkülözhetetlen szerepet játszanak a járványkezelésben (Utzet–Bacigalupe–Navarro 2022, Leiblfinger et al. 2021). Mindeközben az oktatási és nevelési intézmények lezárása megsokszorozta a háztartásokban a gondoskodási feladatokat.

A korábbiaknál nagyobb láthatóság, a gondoskodásra irányuló váratlan társadalmi figyelem néhányban optimizmust keltett a nemi szerepek átalakulására,⁵ a munkamegosztás újratárgyalhatóságára vagy akár a gondoskodás jobb megbecsülésére vonatkozóan (Lim et al., 2020). Azonban több szakértő is a nemi egyenlőtlenségek mélyülésére (EC JRC 2020, OECD 2020), a nők társadalmi-gazdasági pozíciójának várható romlására (Petts–Carlson–Pepin 2021) figyelmeztetett, vagy éppen arra, hogy a magánszférában a nők egyfajta pufferként (Cohen–van der Meulen Rodgers 2021) vagy a járvány el nem ismert frontvonalbeli dolgozóiként (Zolondek 2022) fogják mérsékelni a családokat érő kihívásokat. Az elmúlt két évben megjelent tanulmányok többsége azt igazolta, hogy a járvány nemcsak a munkaerőpiacon érintette hátrányosan a nőket (Dias–Chance–Buchanan 2020, Petts–Carlson–Pepin 2021, Whiley–Sayer–Juanchich 2021), hanem a családi munkamegosztásban is főleg rájuk, különösen az anyákra hárultak a megnövekedett terhek (Fodor et al. 2021, Hjalmsdóttir–Bjarnadóttir 2021, Nagy et al. 2022, Parlak–Celebi Cakiroglu–Oksuz Gul 2021, Somogyi et al. 2022).

⁵ Lásd például https://hvg.hu/elet/20210928_A_koronavirus_orokre_megvaltoztatta_az_ahogyan_az_apasagrol_gondolkodunk

A háztartáson belüli munkamegosztás nemi egyenlőtlenségeinek mélyülése még a nők helyzetében kiemelkedően „teljesítő” izlandi társadalomban sem volt másként (Hjálmstöttir–Bjarnadóttir 2021), ámbr egy brit kutatás azt találta, hogy azokban az esetekben, amikor maguk is otthonról dolgoztak, az apák növelték a családi feladatokban való részvételüket, különösen a gyermekekkel való foglalkozás terén (Chung et al. 2021, 2022, Szalma–Takács 2022).

E tanulmány célja kvalitatív adatok segítségével feltárni azt, hogy miként is sokszorozódott meg az otthonról dolgozó anyák gondoskodási munkája, elsősorban mely feladatok és miért váltak a legégetőbbé, és minderről hogyan gondolkodtak, milyen helyzetértelmezést alakítottak ki maguk az érintettek. Tanulmányunk fő kérdése a következő: hogyan írják le anyaságukat a megkérdezett nők, miért sorolták egyéb vállalásaik elé anyai teendőiket, mely feladatokat ölelt fel ez a szerep, milyen megfontolások, és főleg milyen társadalmi-gazdasági tényezők formálták ezt az anyákban.

Az első karantén időszaka sokak számára az intenzív munkavégzést, másoknak kulturális élmények vagy a sportolás periódusát jelentette, vagy éppenséggel egyéb tevékenységek előnyben részesítését, mint a lakás rendben tartása, önkénteskedés és így tovább. A gyermeket nevelő és otthonról dolgozó nők számára azonban, interjú tapasztalataink alapján, a gyermekekkel kapcsolatos feladatok mind mennyiségben, mind jelentőségben minden egyebet felülírtak. A megkérdezett nők anyai szerepüket érezték az első karantén idején a legrelevánsabb szerepüknek, és esetleges anyai mulasztásuk okozta a legjelentősebb büntudatot nekik.

Interjú vizsgálatunk alapján azt állítjuk – összhangban egy, az azonos időszakban végzett magyarországi survey eredményeivel (Fodor et al. 2021) –, hogy a középosztálybeli anyáknak elsősorban anyai teendők szaporodtak meg. Ez nem csak a tevékenységre fordított időben mérhető, hanem az anyai feladatok és a fizetett munka egymáshoz viszonyított arányában is. Az anyák tipikusan legalább két, lényegében inkompatibilis szerepvárásnak igyekeznek megfelelni: az ideális munkavállaló neoliberális normájának, amely mindenekelőtt a munkaórák számával azonosítja a dolgozó elkötelezettségét, valamint az intenzív anyaság eszméjének, amely szintén állandó rendelkezésre állást feltételez az anyák részéről (Hays 1996). A karantén idején ezzel szemben nem az egyensúly megteremtése, hanem a gondoskodás előtérbe helyezése történt.

E helyzet megértését egy 2020. május-júniusban végzett kvalitatív, interjú kutatás alapján kíséreljük meg, amelyet Magyarországon és Erdélyben, óvodás- vagy általános iskoláskorú gyermeket nevelő, de partnerükkel együtt otthonról dolgozó, emiatt szinte kizárólag középosztálybeli anyákkal készítettünk telefonon vagy online. A tanulmány első részében vázoljuk azokat az elméleti kereteket, amelyek fontos támpontot adhatnak a középosztálybeli anyaság szerepének értelmezéséhez. Ezt követi a módszertani fejezet, majd az empirikus eredmények áttekintése.

ELMÉLETI KERET

A 2020. március-június időszak egyik legmeghatározóbb változása, az oktatási, a szociális és a közintézmények bezárása, mindenki életét jelentősen korlátozta vagy átalakította. Bár ez radikális változás volt, a társadalom tagjai bizonyos szempontból már rendelkeztek korábbi tapasztalatokkal a „kivonuló”, hiányzó, nem megfelelően működő intézményrendszerekkel kapcsolatban. A lezárások miatt elérhetetlenné vált szolgáltatások hatása jobban megérthető tehát, ha vázoljuk az általánossá vált gondoskodási válság kontextusát, majd ebben a keretben ismertetjük az intenzív anyaság jellemzőit, az oktatási rendszer helyzetét és az ahhoz való viszonyulásokat, valamint az anyai rugalmas foglalkoztatás következményeit. Ezek azok a tágabb társadalmi feltételek, amelyek állításunk szerint alakították és magyarázzák az anyai szerep felértékelődését az első karantén idején.

Gondoskodási válság a járvány előtt és közben

A gondoskodási deficit korunk pénzügyi, neoliberális kapitalizmusának egyik fontos válsága, amely Nancy Fraser (2016) szerint abból fakad, hogy a tőke nem vállalja fel a kapitalizmus működése szempontjából nélkülözhetetlen társadalmi reprodukció feladatait, és az állam is erőforrásokat von ki ezekről a területekről. Mindközben a privatizált gondoskodási munkát viszont maguk a családok is csak nagy nehézségek árán tudják elvégezni, hiszen a kétkeresős családmódel anyagi szükségesség. Az állam és a munkáltatók által hárított reprodukív munka így lényegében a dolgozó nők vállát nyomja, akik közül csak a középosztálybeliek számára járható út a gondoskodás kommodifikációja és kiszervezése más, alacsonyabb státusú vagy bevándorló nőknek (Fraser 2016). Mindenki más számára marad az állandósult időszegénység és időnyomás tapasztalata (Hochschild 2001).

Ahogy korábbi tanulmányok már összefoglalták, a neoliberalizmus egyszerre gazdasági berendezkedés és ideológia (Ban 2016, Jessop 2013). Meghatározó jellemzői a gazdaság deregularizációja, a jóléti állam átalakulása és általában az állam szerepének visszaszorulása a piac javára. E makroszintű folyamatok a kockázatok egyénre hárítása révén bizonytalansághoz, mélyülő társadalmi egyenlőtlenségekhez vezetnek. Mindezeknek az átalakulásoknak a legitimálásában fontos szerepet játszik a rendszer alapját képező individualizmus, az egyéni autonómia, szabadság, a kompetitív és vállalkozói szellem felértékelődése, valamint az egyéni boldogulásért vállalt felelősség individualizálása (Ban 2016, Güney-Frahm 2020, Jessop 2013).

Az individualizmus ideológiája mellett hasonlóan erős a familizmus a közép- és kelet-európai társadalmakban, az ellentmondás azonban csak látszólagos. A familizmus vagy „re-familiarizáció” nem csak a család normatív felértékelődését jelenti, hanem azt a központi szerepet is, amelyet a család (más intézmények helyett) az egyén boldogulásában játszik (Dupcsik–Tóth 2008, Dohotariu 2015, Kovács 2018, Saxonberg 2013). A „domesztikált neoliberális gender rezsim” körülményei között viszont a nők körében általánosnak mondható a konszenzus, hogy a gondoskodás az ő dolguk, (nagyobb) részvételt pedig sem az államtól, sem a férfiktól nem várnak el (Gregor–Kovács 2019).

A 2020 márciusában életbe lépett lezárások időszakába tehát a gyermekes nők az állandósult időszegénység és a fizetett és nem fizetett munka közötti feszültség tapasztalataival léptek be. Mint a korábbi válságok általában, a mostani veszélyeztetettség is felértékelte a magánszférát, a családi közeget, és ez voltaképpen a hagyományos nemi szerepek, az intenzív gondoskodás és szülőiség megerősítése irányába is hatott, különös tekintettel az anyaságra (Faludi 2008, Gentile 2011, Palomeque Recio 2020).

Intenzív anyaság

Az intenzív anyaság az elmúlt évtizedekben a nyugati világ meghatározó – a szülőiséget, de főként az anyaságot szabályozó – normájává vált, amely egyik első kutatója, Sharon Hays (1996) szerint érzelmileg igénybe vevő és munkaintenzív, az anya nagyfokú, önzetlen és feltétlen rendelkezésre állását feltételezi, erőteljesen gyermekközpontú, anyagi erőforrásigényes, professzionizált és szakértőkre támaszkodó nevelési ideológia, amelynek alapköve az úgynevezett anyai, szülői determinizmus és felelősség, vagyis az a gondolat, hogy a gyermek későbbi boldogulása nagy mértékben az anyai nevelésen múlik.

Hays könyvének megjelenése után növekvő tudományos figyelem irányult a „jóanyaság”-normára, amelyet más szerzők neoliberális vagy posztfeminista anyaságnak (Güney-Frahm 2020, Palomeque Recio 2020), „összehangolt/tudatos művelésnek” (*concerted cultivation*) (Lareau 2003) vagy új szülőiségi kultúrának (Faircloth–Murray 2015) is nevezték. Alapvető jellemzője ennek az anyaságideológiának, hogy kockázattudatos, vagyis az

anyák érzékelik a szerepük betöltéséből fakadó veszélyeket és téteteket. Ez természetesen nem választható el az elmúlt évtizedekben általánossá vált beruházásszemlélettől, amely a gyermeknevelésre később megtérülő befektetésként tekint (Hemerijck 2018), valamint ebből kifolyólag attól a (neoliberális) társadalmi, állami viszonyulásmódtól, amely alapvetően gyanakodva, szülői alkalmatlanságot feltételezve szemléli az anyai teljesítményt. A társadalom egyszerre tekint a szülőiségre privát, ugyanakkor viszont mint sokféle társadalmi probléma forrására, számonkérésre alkalmas vállalkozásként (Faircloth–Murray 2015, Fargion 2021, Peters 2012).

Az anyaság kortárs intenzív normája szinte az utolsó olyan területe az életnek, amelyet a személytelen, racionális piaci logika, a haszonmaximalizálás érintetlenül hagyott (Hays 1996). Hays könyvének (1996) központi állítása, hogy bár az anyaság mint társadalmi konstrukció az idők során sokféle formát öltött, annak tartalma a történelemben először van ellentmondásban a kor domináns gazdasági és társadalmi berendezkedésével és ideológiájával. Az anyák gazdasági és egyéni érdekeikkel szemben, időt és anyagi erőforrást nem sajnálva szorítják háttérbe éveikig saját szükségleteiket. Miközben ez az elvárásrendszer alapvetően középosztálybeli tudás- és anyagi tőkékre kalibrált norma, kötelező jellegét a középosztálynál kevesebb lehetőséggel rendelkező anyák is elfogadják, illetve azok az anyák sem kérdőjelezik meg a legitimitását, akik nem tudnak vagy nem akarnak megfelelni e komplex norma valamely elvárásának, például a fizetett munkáról való lemondásnak (Collins 2021).

Az intenzív anyaság normatív hegemoniájára sokféle magyarázat van. Hays szerint nem vitatható azok álláspontja, akik azzal érvelnek, hogy az egyrészt fenntartja a patriarchátust a nők elsődleges gondoskodói szerepének hangsúlyozásával, mi több, a kapitalizmus újratermeléséhez is hozzájárul (vö. Csányi–Kerényi 2018), amennyiben olyan törekvésként tekintünk rá, amely végső soron a gyermek későbbi (középosztálybeli) osztályhovatartozását biztosítja. Mégis, ha maguknak az anyáknak az interpretációjából indulunk ki, akkor az intenzív anyaság egyfajta ellenállásnak is tekinthető az elszemélytelenedő, versenyelvű társadalommal szemben (Hays 1996). Ennek ellenére Hays könyve után több kutatás is rámutatott arra a Rizzo és szerzőtársai (2013) által „szülőiségi paradoxonnak” nevezett feszültségre, amely a szülővé válás általános pozitív megítélése és a vele járó negatív érzelmek – bűntudat, felelősségérzet, tanácstalanság, ellentmondásos szakértői útmutatásokban való eligazodás nehézsége – között húzódik. Az anyák körében gyakori a szorongás vagy a kiégés (Faircloth–Murray 2015, Meeussen–Van Laar 2018, Whiley–Sayer–Juanchich 2021), de nem általában az anyai szerep, hanem az intenzív anyaság és főként az esszencializmus normájának interiorizálása rontja a mentális egészséget (Rizzo–Schiffirin–Liss 2013).

Az anyai feladatok között kitüntetett jelentőséggel bír a gyermek oktatásának menedzsmentje és sikerre juttatása mint olyan stratégia, amely leginkább képes a gyermek társadalmi mobilitását biztosítani. Aligha lehetett meglepetés, hogy az óvodák és iskolák bezárásával, még a digitális oktatásra való áttérés ellenére is, a korábbinál nagyobb teher hárult a szülőkre, közülük pedig, tekintettel az aktív apai törődés nem túl széleskörű elterjedtségére (Sztáray Kézdy–Drjenovszky 2021, Takács 2020), inkább az anyákra.

Oktatási rendszerek és az iskola-szülő viszonyrendszer

Az oktatási rendszert Romániában csakúgy, mint Magyarországon a fokozatos forráselvonás, az állam kivonulása és a nem megfelelő szakpolitikai irányítás következtében rosszul teljesítő, romló színvonalú, a nagyfokú egyenlőtlenséget újratermelő alrendszerként szokás megközelíteni (Berényi 2021, Mitulescu 2017). A Világbank által rendelkezésre bocsátott legfrissebb nemzetközi összehasonlító adatok szerint 2018-ban Magyarország a kiadásai 4,6%-át, Románia pedig mindössze 3,3%-át fordította oktatással kapcsolatos célokra (az EU-s átlag 4,6% volt) (WB 2022). Romániában a rendszer diszfunkcionalitásait a közbeszéd gyakorta tulajdonítja a múlt rendszer rossz örökségének, a szakértők szerint pedig a rendszerváltás óta életbe léptetett oktatási refor-

mok jobbra korrekтивek és reaktívak voltak, szerényebb célokat igyekeztek kis ráfordítással megvalósítani, és jellemzően külső, EU-s nyomásra születtek meg. Jól jelzi a folyamat nehézkességét az, hogy 1990 és 2017 között átlagosan kilenckhavonta cserélődtek az oktatási miniszterek (Mitulescu 2017). Hasonló következetlenség, választási ciklusonként bekövetkező irányváltások és átpolitizáltság, valamint a hosszú távú politikai konszenzus hiánya jellemzik a magyar oktatásügyet is (Berényi 2016). Akárcsak a magyarországi oktatás esetében, a román rendszernek is kiemelt, részben az előzőekből is következő problémája annak egyenlőtlensége.

Mindkét társadalmat az iskolával szembeni erős bizalmatlanság jellemzi, ami a középosztálybeli szülők körében többféle stratégia alkalmazásához vezethet: az iskola életében való nagyfokú részvételhez, aminek a gyermek iskolai boldogulásának egyengetése a célja (Barg 2019), vagy szélsőségesebb esetben a teljes kivonulás, a *home schooling* (Kopasz–Boda 2018). A középosztálybeli szülők aktívabbak gyermekeik iskolai életében, mint az alacsonyabb státusúak, ebben egyszerre működik a hasonló kulturális logika (amelynek a szülők osztályspecifikus tudása, iskoláival megegyező kultúrája és nyelvi kompetenciái ágyaznak meg), valamint a státusmegtartási törekvés (Barg 2019). Brown (1990) szerint ez egy komplexebb jelenség, az oktatás úgynevezett „parentifikációja”, melynek lényege, hogy az oktatás nagyfokú privatizációja következtében az iskolai szelekcióban megnő a családi háttér szerepe. Ez nem egyenértékű az oktatás szülők általi tartalmi befolyásolásával, sokkal inkább azt jelenti, hogy egy erősen szegregálódó oktatásban a szülők nyújtotta háttér, a szülői támogatásnak a gyermek „minőségére” és készségeire gyakorolt hatása válik meghatározóvá (Brown 1990).

Az elmúlt két évben egyre több tanulmány foglalkozott a szubjektív jóllét átörökítésének mechanizmusával, azon belül a szülőiség minőségének fontosságával (Nagy et al. 2022), illetve a szülők – főként az anyák – otthoni oktatásban való szerepvállalásával. Magyar vonatkozásban Berényi Eszter (2021) abból indult ki, hogy minél erősebb az iskola kivonulása, annál jobban felértékelődik a társadalmi háttér szerepe a gyermek boldogulásában. Ilyen értelemben, a tanárok hiányos digitális kompetenciái miatt is, a járvány során nagy szükség volt mind Romániában, mind pedig Magyarországon a szülők részvételére a gyermekek iskolai feladatainak támogatásában. Berényi magyarországi interjúalanyai az első lezárások hónapjait egyfajta „különleges időszaként” élték meg, amely leginkább a felvételre felkészülésre hasonlított a szülői bevonódás, az erős és főleg negatív érzelmi megélések szempontjából. Ezek az adatok is azt mutatták, hogy az anyák átlagosan háromszor több időt fordítottak az együtt tanulásra, mint az apák. Egy Berényi által is idézett vizsgálat az Egyesült Államokban azt mutatta ki, hogy az anya társadalmi státusának növekedésével fokozódott az afölötti aggodalom is, hogy a gyermek lemarad a tanulásban (Chen et al. 2021).

Egy izraeli interjú kutatás nem csak közép-, hanem alsóbb osztálybeli anyák bevonódását is elemezte, és azt állapította meg, hogy a korábban sokkal kritikusabb magasabb státusú anyák most nem csak aktívabbak, hanem együttműködőbbek is voltak a tanárokkal, míg alacsonyabb iskolázott társaik kisebb hangsúlyt fektettek a tanulásra (mint például a strukturálatlan szabadidő, a kikapcsolódás biztosítására), és nagyobb elvárásokat is fogalmaztak meg a tanárokkal szemben (Addi-Racah–Seeberger Tamir 2022). Mindkét stratégia összhangban van Lareau (2003) kettős modelljének megállapításával: míg a középosztály tagjai nevelési gyakorlataik révén a gyermekek „kultiválására” törekcsenek, az alacsonyabb státusú szülők a gyermek adottságainak természetes kibontakoztatását szeretnék megvalósítani.

Középosztálybeli anyák rugalmas foglalkoztatása

Bár volt egy tendencia a közbeszédben, hogy az első karantén időszakában teljes lezárásról beszéljünk és általánosnak tekintsük a fizetett munka magánszférába költöztetését (Suckert 2021), társadalmi léptékkal mérve ez közélről sem volt általános. A KSH adatai szerint Magyarországon az első hullámban 4,2%-ról 18%-ra nőtt az otthonról dolgozók aránya, és ebben a csoportban felülreprezentáltak voltak a fehérgalléros munkát végző, magasan képzett, 25–44 év közötti nők (KSH 2021). Hasonló eredményt mutatott a szintén az első lezárások idején végzett magyarországi survey vizsgálat, amelynek adatai szerint a megkérdezettek 17%-a dolgozott *home office*-ban (Fodor et al. 2021). Erdélyben, egy nagymintás (7000 fölötti válaszadó bevonásával készült) online kutatás szerint a dolgozók 19,6%-a kizárólag, további 8,3%-a részben otthonról végezte fizetett tevékenységét 2020 tavaszán (Barna–Kapitány 2020).

Mindkét társadalomban a Covid19-járványt megelőzően inkább rugalmatlannak volt mondható a foglalkoztatás, legalábbis ami a részmunkaidős és otthoni munkavégzési formákat illeti. Mindez pedig sok szakértő – közgazdász, kutató, döntéshozó – szerint azért is problémás, mert a rugalmas munkavégzési formáknak pozitív lehetne a hatása különböző társadalmi csoportok – így például a kisgyermekes anyák, de akár a diákok vagy a nyugdíjaskorúak – foglalkoztatására, és javíthatná a dolgozók munka-magánélet egyensúlyát. A rugalmasság a dolgozók, különösen a magasan képzett munkavállalók számára is hiányolt és vonzó alternatíva: ugyanis főleg a nők úgy ítélték meg, hogy a merev munkaidő nem teszi lehetővé a fizetett és fizetetlen munka integrációját. A gondoskodási feladatokat is végző munkavállalók tehát leginkább az úgynevezett megtartó (*retention*) típusú, önkéntes rugalmasságot (részmunkaidőt és otthoni munkavégzést) hiányolták, ami egyfajta privilégium, melyet a munkáltatók átmeneti jelleggel kínálnak fel magasabb beosztásban dolgozó munkavállalóknak (Tilly 1992).

Ilyen körülmények között a karantén a sokak által hiányolt rugalmasság ígéretét hozta különösen a fehérgalléros munkavégzők és azon belül is a gyermekes nők számára, akik az utazás kiiktatásától az időszegénység megszűnését vagy javulását várhatták, és azt, hogy képesek lesznek akár szimultán is a fizetett és nem fizetett munkát végezni. Ez a várakozás – a régóta hiányolt rugalmasság váratlan megvalósulása – minden bizonnyal elfedte valamelyest a rugalmasság hátrányait, „költégeit”. A szociológiai irodalom általában egyfajta „*trade-off-ként*” elemzi a rugalmas munkavégzést, amely egyrészt lehetővé teszi elsősorban a korábban inaktív munkavállalók (diákok, kisgyermekes nők, bevándorlók stb.) számára a munkaerőpiacra való belépést, viszont nagyon sok esetben utóbbiak foglalkoztatása prekárúvá válik, és főleg az úgynevezett másodlagos munkaerőpiacon koncentrálódik. A rugalmasan dolgozók státusa, karrierkilátásai, a foglalkoztatás biztosítékai nagy mértékben függenek attól, hogy az adott társadalomban vagy szervezetben milyen mértékben normalizálódott a rugalmas munkavégzés (ha kivételes, akkor ez nagyobb valószínűséggel jár a rugalmasság stigmájával), és az is rontja a munkavállaló kilátásait, ha az atipikus foglalkoztatás kényszerűen, jobb lehetőségek hiányában kötött kompromisszum (Chung 2020, Delsen 1998, Webber–Williams 2008).

A rugalmas munkavégzés magánéleti hatásai is összetettek, adott esetben akár ellentmondásosnak is tekinthetők. Chung és munkatársai (2020) ezt úgy fogalmazták meg, hogy a karrierre gyakorolt hatással együtt a magánéletre, a munka-család egyensúlyra is nemileg meghatározott módon (*gendered impact*) hat, azokat a normákat, elvárásokat erősítve fel, amelyeket a társadalom a nőkkel és a férfiakkal szemben támaszt. Olyan nemi rezsimekben, amelyeknek alappillére a gondoskodásért elsődlegesen felelő nő és az elkötelezetten dolgozó férfi, a rugalmas foglalkoztatás is javarészt ezeknek a szerepeknek rendelődik alá. Maga a társadalom is azt várja el, hogy a nők és a férfiak arra használják a rugalmas munkavégzést, hogy e szerepeiknek megfeleljenek (Sullivan–Lewis 2001). Következésképpen, a gyermekes nők vonatkozásában nagy valószínűséggel minden ru-

galmas forma a hagyományos családon belüli munkamegosztás újratermelését eredményezi (Chung–van der Lippe 2018).

Az otthoni munkavégzéssel élni tudó fehérgalléros munkavállalók a Covid19-járvány idején minden korábbi szemponton túl is lényegesen privilegizáltabb helyzetben voltak, mint az akár egészségügyi kockázatokat vállaló (és eközben gyermekeiket otthon hagyni kényszerülő) bejáró dolgozók, vagy mint azok, akik a lezárások miatt elveszítették munkahelyüket. Egy az első hullám idején végzett litván kutatás szerint a korábbi *home office* tapasztalattal is rendelkező, egyedülálló nők éltek meg legpozitívabban az otthoni munkavégzést, míg legrosszabbul az idősebb diplomás férfiakra hatott saját értékelésük szerint (Raišienė et al. 2020). Azzal ellentétben, hogy még a járvány idején Chung és munkatársai (2021) arra számítottak, hogy a tömeges lezárásoknak köszönhetően lazulni fog a rugalmasság- és nőiesség-stigma, Fodor és munkatársai (2021) Magyarországon azt találták, hogy a *home office* nem hozott a családon belüli munkamegosztás terén kiegyenlítődést, ellenkezőleg, mélyítette a szakadékokat a gyermekekkel kapcsolatos feladatok terén.

A magyar és a román társadalom számos makroszintű jellemzője – a női foglalkoztatottság és a részmunkaidős munkavállalás aránya, az oktatási rendszer elemei, illetve a gender rezsim egyéb, normatív jellemzői – sok tekintetben hasonlóságot mutat. Mindkettő neoliberais elvek szerint szervezett társadalom: az állam egyre erőteljesebb kivonulása figyelhető meg nem csak a gazdasági életből, hanem a szociális, az oktatási és az egyéb reprodukív területekről, amelyhez a kétkeresős családmódel elterjedtsége, ám ugyanakkor hagyományos nemi szerepek társulnak. A két társadalom munkaerőpiaca kevés térbeni és munkaidőbeli rugalmasságot kínál azoknak a munkavállalóknak, akik ezt gondoskodási feladataik elvégzése érdekében igényelnék.

Az első hullám utolsó heteiben végzett interjúk kutatásunk adatainak értelmezését többféle elméleti és fogalmi keretbe ágyazottan kíséreljük meg. Ehhez előbb áttekintettük a gondoskodási válság tágabb kontextusát, tekintve, hogy a lezárások lényegében az állam, a közösség kivonulásának egyfajta radikális, szélsőséges megnyilvánulása voltak, amely a korábbi állapotoktól csak intenzitásában különbözött. Ezt követően három társadalmi jelenséget, folyamatot mutattunk be, amelyek meghatározó szerepet játszottak magyarországi és erdélyi magyar középosztálybeli anyák karanténstratégiáinak alakításában. Az első ezek közül az intenzív anyaság normája, amely az anya elsődleges felelősségvállalását jelenti a gyermek boldogulásáért, és amely egyúttal éppen a hiányzó vagy gyenge minőségű állami szolgáltatások hagyta űrt is betölti. Ehhez kapcsolódva a második tényező az oktatási rendszer működésének elégtelensége: az oktatási rendszerek szegregáltsága, „parentifikációja”, és az ezek talaján kialakult szülői bizalmatlanság. Végül, nagy mértékben alakította az anyák stratégiáit a váratlan és felértékelődött rugalmasság, és annak nemileg átítatott jelentései.

MÓDSZERTAN

A családokban kialakított gyakorlatok, valamint az azokat megalapozó és értelmező női narratívák feltárására a félig strukturált interjúk bizonyultak a legalkalmasabbnak, melyeket az első hullám feltételeihez igazodva telefonon vagy online készítettünk el. Az adatfelvétel 2020. május 13. és június 3. között zajlott, a kutatás alapsokaságát pedig olyan magyarországi és erdélyi magyar anyák alkották, akik együtt éltek partnerükkel, legalább egy 2–14 év közötti gyermeket neveltek, és akik partnerükhöz hasonlóan teljes állásban, de *home office*-ben dolgoztak a lezárások idején. Az anyák mindannyian alkalmazottak voltak. Az interjúalanyok toborzása különféle online felületeken, különösen a Facebookon, azon belül is sajátos, anyákat is megcélzó csoportokban történt, illetve a kutatók személyes kapcsolathálója is kiindulópontul szolgált. Így a mintavételben voltak hólabdaelemek is, de jellemzően a hirdetések, a megosztások és a nyomukban kitöltött szűrőkérdőívek segítségével választottuk ki a megkérdezetteket (a szűrőkérdőívet a Függelék 1. Függelékében közöljük). A kutatás során kiemelt figyelmet fordítottunk arra, hogy egy kutató se készítsen interjút saját ismerősével. Az interjúk hossza változó volt: a legrövidebb fél órát, a leghosszabb másfél-két órát tartott. A beszélgetések hanganyagát rögzítettük. Az interjúalanyok előzetes tájékoztatást követően beleegyező nyilatkozatot tölthettek ki, az interjúk elemzése és belőlük részletek idézése teljesen anonimizáltan történik.

Bár eredetileg tudatosan is törekedtünk a tematikus reprezentativitásra, és így a legrelevánsabb változók szerinti diverzitás biztosítására, ez osztályhelyzet szempontjából bizonyult a legnehezebben megvalósíthatónak. A mintába 52 interjúalany került – közülük 19-en Erdélyben éltek –, de egyrészt a különféle (intenzív) anyasággal kapcsolatos Facebook-csoportokban való jelenlét, egyáltalán az online világban való elérhetőség, másrészt – és sokkal inkább – az otthonról dolgozás lehetősége olyan nem szándékolt torzítást eredményezett, amely 2 alany kivételével kizárólag középosztálybeli, diplomás, fehérgalléros munkát végző anyák bevonását eredményezte, akik a beszélgetésre is munkájuk rugalmassága folytán tudtak időt szakítani. Életkor szempontjából interjúalanyaink azonos arányban tartoztak a 31–40 és a 41–50-es korcsoportokba; 26-an éltek Budapesten, 7-en más magyarországi településen, a 19 erdélyi interjúalany közül pedig 12-en városban, 7-en vidéken éltek. 50-en rendelkeztek egyetemi vagy posztgraduális végzettséggel. Ami a családi helyzetet illeti, 16-an egy, 28-an két, 8-an pedig 3 vagy több gyermeket neveltek és mindannyian házasok voltak.

A módszertani fejezetekben némileg szokatlan módon, de szeretnénk az interjúkészítés színterét mögé is bepillantást nyújtani. Az online interjúkészítés 2020 tavaszán még tanulandó és módszertani fenntartásoktól sem mentes adatfelvételi technikának számított, amelynek korlátain kívül előnyeit is megtapasztalhattuk. Előbbiek közé nyilvánvalóan a személyes kapcsolat hiánya, a nem-verbális jelzések nehéz értelmezhetősége, az interjú helyzet dekontextualizáltsága sorolható, az előnyök viszont felülírták a nehézségeket. A nagy távolságok áthidalásának lehetősége, az utazás idejének és költségeinek eltűnése a legnyilvánvalóbb hozadéka az online technikának. Miközben minden interjúalanyunk szabadon választhatta meg a számára ismerős felületet, és arról is dönthetett, kíván-e kamerát kapcsolni vagy sem, május-júniusra a szellemi munkát végző emberek számára annyira ismerős közzé váltak az úgynevezett videokonferencia-platformok, hogy előzetes aggodalmainkkal ellentétben sokszor ugyanannyira beleláttunk a beszélgetőtársak magánéletébe – az íróasztalra, az anya ölébe felkérezkedő gyermek vagy a bekopogó házastárs révén –, mintha személyes látogatást tettünk volna. Végül, további fontos eleme a „terepmunkánk” kontextusának interjúalanyaink általános attitűdje, válaszkészsége: kutatóként nehéz dilemma volt az amúgy is nehéz helyzetben levő anyák idejének további lefoglalása, amit spontán módon oldott fel alanyaink lelkesedése és az az általános viszonyulásuk, hogy gyakran inkább egyfajta lehetőségként, „szelepként” vagy éppen kvázi-terápiás beszélgetésként tekintettek az interjúkra.

Az interjúk hanganyagainak szó szerinti átírása és ellenőrzése után NVivo-szoftverrel elemeztük őket. Mindegyik interjút párban kódoltuk a vizsgálat érvényességének javítása céljából. Braun és Clarke (2006) tematikus elemzési módszerét követve, az eredeti kutatási kérdések operacionalizációjából kiinduló kódlistát egy második lépésben további, induktív módon beazonosított kódokkal egészítettük ki. Így végül 34 kóddal dolgoztunk az elemzés során (a kódlistát a Függelék 2. Függelékeként közöljük).

Az alábbiakban ismertetjük a kutatás eredményeit. Előbb röviden leírjuk az anyák főbb karanténstratégiáit és azon belül az anyaság prioritizálásának mikéntjét, majd magyarázattal próbálunk szolgálni arra, hogy a tágabb társadalom miként tette elkerülhetetlenné és támaszkodott elsősorban arra, hogy az anyai szerep töltse be a felfüggesztett intézmények és szolgáltatások okozta űrt: az oktatási rendszer működésével, a korábbi időszegénységgel, az intenzív anyaság normájával és annak normatív megjelenítésével, valamint a rugalmas munkavégzés révén.

ELEMZÉS

Az anyák megküzdési stratégiái a karantén idején

A 2020. márciusi lezárásokat követő hetekre mindenki rendkívüli időszakként tekintett nem csak egészségügyi szempontból, hanem a fizetett munkavégzés, az iskoláztatás vagy a munka-magánélet egyensúly szempontjából is. Az interjúk minden esetben úgy indultak, hogy arra kértük az anyákat, idézzék fel azt a napot, amikor kiderült számukra a lezárás, és meséljék el, milyen várakozásaik, elképzeléseik és stratégiáik voltak, és mindabból az időszak végéig mi és hogyan valósult meg. Főként ezekből, illetve az ezt követő beszámolókból körvonalazható, hogy milyen jelentéseket hordozott a karantén időszaka a középosztálybeli anyák számára, milyen várakozásaik voltak, és hogy miként módosultak ezek a jelentéstulajdonítási gyakorlatok a konkrét események és felmerült helyzetek tükrében.

2020 tavaszának kollektív tapasztalatát meghatározta az első hetekre jellemző egészségügyi, vírus kiváltotta szorongás, valamint az, hogy az otthonról dolgozás lehetőségével élni tudók erre mindvégig privilégiumként, az otthonukra pedig a biztonság szinonimájaként tekintettek. Általánosságban is elmondható, hogy válságos időszakokban felértékelődik a védelmet nyújtó magánszféra, benne a hagyományos nemi szerepekkel (Palomeque Recio 2020). A május-júniusban készült interjúk visszatérő eleme volt az is, hogy az anyák fokozatosan döbrentek csak rá, hogy a lezárások nem néhány hétig fognak tartani – azzal ellentétben, amire eleinte a legtöbben számítottunk.

Bár közel sem az egyetlen értelmezési keret, a megkérdezett anyák egy jelentős csoportja valamilyen szempontból *lehetőségként* tekintett a lezárások időszakára, és jellemző volt az is, hogy ezt a jelentést az sem kérdőjelezte meg, hogy májusban sokan negatív mérleget voltak kénytelenek vonni, immár egyfajta *elszalasztott lehetőségként* utalva rá. A karanténidőszak mint lehetőség rímelt mindazokra a közéleti megközelítésekre, amelyek nem-normatív, rendkívüli korszakként a korábbi társadalmi diszfunkcionalitások kiigazításának, korrekciójának időszakát látták a lezárásokban. Magánéleti síkon az anyák mindenekelőtt egy újfajta egyensúly megteremtését tűzték ki célul (sokan tekintettek rá váratlan „vakációként”), de ez sokkal kevésbé vonatkozott a fizetett és nem fizetett munka egyensúlyára, mint a korábban elmulasztottnak érzett gondoskodás „bepótlására”. A gondoskodásra fektetett hangsúly sok nő narratívájában ugyanakkor egyfajta ellenállás is volt a nőktől elvárt, de valójában alig megvalósítható munka-család egyensúllyal szemben. A márciusi tervek sarokkövét a gyermekekre, a háztartásra, a lakásszépítésre allokált idő jelentette, amelyre az egy csapásra megoldódó „időszegénység”, a váratlan és rég remélt rugalmas munkavégzés teremtett (volna) lehetőséget:

„Érdekes, hogy az első gondolatom az egy ilyen pozitív, egy öröm volt, hogy jaj, vakáció, jaj, nem kell 6-kor kelni. Mi nem a városban élünk, mi elég korán kelünk, hogy bejussunk a városba, munkába, iskolába, és az első gondolatom az volt, de jó, akkor most nem kell rohanni, nem kell autóba ülni, itthon leszünk, a család sok időt együtt tölt, majd úgy osztjuk be az időnket, ahogy akarjuk, ez volt az első gondolatom” (41–50 éves, 2 gyerek, pszichológus, Erdély).

A karantén viszont az anyák nagy része számára arra nem kínált lehetőséget, hogy a családi feladatok elosztását újratárgyalja és egalitáriusabb alapokra helyezze. A három hónap során előállt nehézségek, az új egyensúly kialakításának (részleges) kudarca ritkán generáltak olyan elégedetlenséget interjúalanyainkban, melyeknek célpontja az állam, annak intézkedései, esetleg a feladatokban kisebb mértékben osztozó férjek lettek volna. Ha megfogalmaztak bírálatot, az ritkábban az egyes tanároknak, az iskolának szólt, de leginkább önmagukat okolták a nem megfelelő időmenedzsment-készségeik miatt:

„Igen, az elején egyébként én nagyon meg voltam magammal elégedve, mert az elején én nagyon komolyan vettem ezt az egészet, én hetekre megterveztem, hogy mit fogok főzni, rendet raktunk a hűtőben, a mélyhűtőben, a kamrában a férjemmel, van egy szekrény a konyhában, ahol ilyen szárazárut tartunk, csináltunk egy leltárt, piperéből is, mindenhol írták, hogy borotvahabot meg szappant is vegyenek, mind-egy, felkészültünk egy 3–4 hetes valamire, és akkor én hetekre előre megrendeltem, amikor lehetett, ugye nem mindig volt rá lehetőség ilyen házhozszállítást. Ez a része, ez a feltámadt ősi ösztön, hogy mindent hasznosítunk, nem dobunk ki semmit, szépen megtervezzük előre, hogy teljes értékűen táplálkozzunk, vásároltam gyógyszercsomagot is köptetőtől Normafloré-ig mindent. Ami nem vált be, ami nem úgy alakult, az igazából a mi fegyelmezetlenségünkön múlt. Az ember nekidurálja magát, vesz egy nagy levegőt, hogy most kirámolom a garázst, rendbe rakom a gardrób, leporolom a könyveket, hát ez gyakorlatilag 2 hétig tartott a lendület, bevallom, ez így gyorsan elenyészett, ezt mondjuk, sajnálom, de ezért igazából magunkon kívül másra nemigen tudok haragudni, ennyi volt” (41–50 éves, 2 gyerek, HR-es, Magyarország).

A legjellemzőbb „karanténstratégia” az anyai gondoskodás privilegizálása volt. Ennek sokféle megnyilvánulásával találkoztunk az interjúkban, noha a mi mintánkban egyetlen esetben sem került sor akár ideiglenesen sem a munkaerőpiacról való kilépésre. Már márciusban sokan elsődlegesen a gyermekek igényeire terveztek figyelni, és nagyon sokan „önként zárták” a munkavégzést az arra kevésbé alkalmas terekbe és időszávokba: az étkezőasztalhoz a zoomoló gyermekeik mellé, hajnalban, éjszaka, vagy „lopott időkbé”. A nők rugalmas munkavégzése így bizonyos mértékig hozzájárult a munka háttérbe szorításához:

„A nehézségek igazából menet közben jöttek, pont a digitális oktatással kapcsolatban, miután mind a kettő, az egyik ugye még önállóan és stabilan egyáltalán sem írni, sem olvasni nem tud, tehát, ami feladatot ő kap, az 100%-ig mellette kell lenni, a harmadiknál pedig az írásbeli osztást vagy bármi olyasmi témakört nem tud önállóan megtanulni, tehát önállóan el tudná végezni, vele szintén kell. Tehát a munkavégzés innentől kezdve úgy korlátozódott, hogy én keltem vagy kelek hajnal 4-kor vagy csinálom este 9-kor, tehát igazából a munka mennyisége nem lett kevesebb, viszont úgy kellett alakítanunk a rendszert, hogy napközben a gyermekek taníttatása az megoldott legyen, közben meg a munkánk is el legyen végezve” (41–50 éves, 2 gyerek, elemző, Magyarország).

„De én saját magam azt tudom mondani, hogy a gyermekek, a család, a háztartás és önmagam, én ebben élem ki a karantént, úgyhogy én ennek örülök kimondottan, jót tett nekem ez, hogy volt egy ilyen kiesésem” (41–50 éves, 2 gyerek, kutató, Magyarország).

Az interjúkban használt megfogalmazások arról tanúskodnak, hogy ilyen kiélezett helyzetben, mint amit a karantén jelentett, a munka és a gondoskodás konfliktusának megélése olyan feszültséget, lelki terhet jelentett volna, amelyet már nem szerettek volna vállalni, és amelynél jobb stratégia volt hátrébb sorolni a fizetett munkavégzést. Tanulmányunkban – megfelelő információ hiányában – természetesen nem azt állítjuk, hogy az anyák kevesebbet dolgoztak vagy csökkentették munkaóráik számát. Az interjúk csak annak a megállapítására adnak lehetőséget, hogy a karanténidőszakról szóló beszámolóiban, narratív szinten nagyobb hangsúly, több aggodalom és nagyobb tét került a gyermekek ellátására, mint a fizetett munka elvégzésére. A munkavégzésben felhalmozódott esetleges elmaradások sokszor nehézséget jelentettek, ám mégis legtöbbször be kellett érniük a nem megfelelő térben és időszavokban végzett munkával.

Az anyaság „priorizálása” tehát általános, elterjedt stratégia volt, és a társadalom irányából is számtalan ösztönző érkezett arra, hogy a nők elsősorban gyermekeik felé működjenek „pufferként”. Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, hogyan melyek voltak e társadalmi ösztönzők, és ezek hogyan alakították és tartották fenn ezt a helyzetet: az oktatási rendszert, az intenzív anyasági normát, valamint a rugalmas munkavégzés nemileg differenciált jelentéseit, annak hatásait elemezzük.

Az iskola „eltűnése” és az oktatással szembeni szülői bizalmatlanság

A járvány idején végzett magyarországi felmérések egyikének adataiból tudjuk, hogy a nagyvárosi diplomás nők a korábbi, a járványt megelőző időszakhoz képest átlagosan heti 23,5 órával foglalkoztak többet gyermekeikkel a járvány első hullámában, míg ugyanez a növekmény az apák esetén átlagosan 7 óra volt (Fodor et al. 2021). Interjúk vizsgálatunk lehetőséget nyújtott arra, hogy feltárjuk, mit is fed valójában ez a megnövekedett idő. A karantén idején a gyermekekről való gondoskodás számtalan feladatot ölelt fel: a tanulás infrastrukturális feltételeinek biztosítását, az eszközök beszerzését, beállítását, az órarend észben tartását, a gyermekek térben és időben való elosztását a lakásban, a határidőkre való figyelmeztetést, egyeztetést, alkudozást, viszszejelzést szülőtársaknak, tanároknak, tájékozódást, az online kapcsolódás és számítógépezés megtanítását, felügyeletét, a feladatok elkészítésének ellenőrzését, a házi feladatok fotózását és visszaküldését; ritkábban együtt tanulást, akár az anyag megtanítását is; az online magánórák, fejlesztések megszervezését és lebonyolítását; emellett pedig aggodalmat az egészséges táplálkozás, az esetleges lemaradás, a túlzott képernyőhasználat, az elmagányosodás vagy az elégséges mozgás elmaradása miatt. A járvány miatt sem a nagyszülőkre, sem dadák vagy háztartási segítők munkájára nem számíthattak:

„Tehát ez volt még egy stresszfaktor nekem, hogy ezt is kellett menedzselni, hogy nem az van, mint az iskolában, hogy megszólal a csengő, a tanár számonkéri a feladatot, az az ő dolga, satöbbi, hanem hogy így a gyermekeim tanára is lettem hirtelen, és ebben még nincs benne az ugye, amikor jöttek és kértek, hogy segítsék mondjuk, a románban vagy a matekban, ez csak a menedzselése, hogy elkészüljenek a dolgok” (41–50 éves, 2 gyerek, pszichológus, Erdély)

Sokszor része volt a feladatoknak az is, hogy az anyáknak idejében gondoskodniuk kellett önmaguk helyettesítéséről gyermekeik mellett, valahányszor halaszthatatlan megbeszélés vagy óra miatt maguk nem tudtak jelen lenni. A nehéz helyettesíthetőség egyik oka, hogy a fentiek elvégzéséhez elengedhetetlenek voltak mindazok a jártasságok, amelyeket az anyák még a karantén előtti időszakokban szereztek meg, és amelyeknek sokszor híján voltak az apák: ismerni kellett a tanárokat és szülőtársakat, jelen lenni a levelezőlistákon, vagy tisztában lenni a gyermek esetleges nehézségeivel:

„Abszolút az enyém [a gyermek segítésének feladata – a szerzők], ez egyértelmű, voltak próbálkozásaink, hogy az ő [az apa] két úgynevezett meeting-mentes napjára átadom a stafétát, és én meg teleteszem meetinggel azokat a napokat, ez abszolút kudarcba fulladt, mert nem lehet hirtelen szerdáról csütörtökre felkészülni; abban igen, hogy fiam, megcsináltad, elkezdted, tehát a keretekben, de a kérdésekben nem; úgyhogy ez az én dolgom volt” (41–50 éves, 2 gyerek, menedzser, Magyarország).

A gyermekek oktatására való odafigyelés középosztálybeli családokban a járvány idején bizonyos mértékig útfüggőnek is tekinthető. A szülők számára az elmúlt években annyira magától értetődővé vált az oktatásba való bevonódásuk, hogy az már nem is mindig szorítkozik az iskolai feladatok teljesítésére. Sokszor maguk a szülők kezdeményezik a gyermek tanítását és fejlesztését. Jól jelzi ezt az erdélyi almintába tartozó anyák attitűdje és magatartása: miután Romániában a digitális oktatásra való átállás nem azonnal, hanem csak hetek múltán, a húsvéti szünet után következett be, azelőtt pedig rendkívüli vakáció volt, a szülők akár fel is függeszthették volna erre az időszakra a tanulást. Az intézkedések közé tartozott az is Romániában, kifejezetten az oktatás szereplőit tehermentesítendő, hogy a tanárok nem zárhattak le az első félévinél alacsonyabb jeggyel egyetlen gyermeket sem. Magyarországon ezzel szemben a digitális oktatásnak más jelentései voltak: egy nap alatt kellett áttérni erre a formára, és az oktatásvezetés mindenki számára egyértelművé tette, hogy a tantermi oktatáshoz hasonlóan komolyan kell venni⁶. Ezekről a különbségektől azt vártuk, hogy hatásuk megmutatkozik az anyai viszonyulásokban, kisebb nyomást jelentve a romániai nőknél, de ezt vagy másmilyen eltérést sem tudtunk kimutatni (nem mellesleg a mintaelemszám és a mintavétel jellegétől sem függetlenül). Sok erdélyi magyar anya a „lazítás” heteit szerette volna a gyermek fejlesztésére használni:

„Az eleje volt nagyon-nagyon nehéz, amíg kialakultak a rutinok, hogy ki, mikor tud, mivel foglalkozni. Mi ketten voltunk rászállva például [a lányomra], mindenkinek az ötletei jöttek, elvárásai, én is, [az édesapja is]. Az nagyon nehéz lehetett neki is, ő sem értette, hogy most mi van, de tényleg, mikor kialakult egy órarend az iskolában, akkor sokkal könnyebb lett. És ő is, amíg beleszokott ebbe” (31–40, 2 gyerek, projektmenedzser, Erdély).

Az iskolai boldogulás tétjét jól szemlélteti az az ambivalens helyzet, amelybe ezekben a hónapokban azok a bölcsődés- és óvodáskorú gyermekek kerültek, akiknek nagyobb, iskoláskorú testvére is volt. A karantén általános időszűkössége miatt rájuk már akkor sem irányult célzott (*concerted*), „fejlesztő” figyelem, de még strukturálatlan együttlét is kevés, ha eredetileg erre kifejezetten törekedtek is az anyák. Mindez nagyfokú anyai bűntudatot eredményezett. Találkoztunk olyan, lelkiismeretfurdalással terhes megfogalmazással is, amely szerint iskolás testvérei mellett a legkisebbnek állami gondozásban is jobb sora lett volna:

„Mivel ugye ez a felállás, hogy két iskolás, egy óvodás, hát, az én óvodás gyerekem szerencsétlen úgy, ahogy, nem úgy, ahogy van, le van tojva, ezt nagyon csúnyán fogalmaztam, bocsánat, de sokszor érzem ezt” (31–40 éves, 3 gyerek, fejlesztő pedagógus, Magyarország).

A kutatásba bevont anyák kiemelt iskolai bevonódásának meghatározó mozzanatja az iskolával szembeni bizalmatlanság is, melyet a járvány láthatóbbá tett és fel is erősített. Több anya érvelésében is megjelent, hogy a karantén ebből a szempontból is lehetőség volt: alkalom arra, hogy maguk vehessék át az iskola szerepét, jobban, gyermekcentrikusabban és hatékonyabban oktathassanak, vagy legalábbis hogy tájékozódni tudjanak gyermekük helyzetéről, képességeiről, nehézségeiről. Mindez a részvétel idő- és munkaiigényes, valamint

⁶ Magyarországon egy nap alatt kellett megszervezni a digitális oktatásra való áttérést, és a kormányzati intézkedések értelmében annak a tantermmel azonos vagy azt megközelítő határfokon kellett zajlania: <https://www.kormanyhivatal.hu/hu/hirek/marcius-16-tol-bezarnak-az-oktatasi-intezmenyek>

számtalan olyan feladatot is magába foglal, amely önként vállalt, de a gyermek későbbi boldogulásába való befektetésnek minősül:

„Tökéletes. Én ezt így abszolút bírnám, ha így lenne az egész év is. Mármint lehet, hogy saját magunknak ez így megterhelő vagy nem tudnánk munkába járni, kicsit át kellene rendeznem a napomat, de én azt látom a gyerekemnél, hogy sokkal jobban tud figyelni, én csak vele foglalkozom a matekórában, geometria vagy bármi, és mondja is, hogy az iskolában mondjuk vannak olyan diákok, aki az órán beszélnek vagy úgy viselkednek, hogy őt az zavarja, nem tud figyelni, van neki egy kicsit ilyen figyelemzavara, de itthon pedig, ahol tényleg csak azzal foglalkozunk 30 perccel, 40 perccel, vagy 20 perccel, aszerint, hogy mennyit igényel, jobban megérti az anyagot, én meg el is tudom neki magyarázni, nem mindenkinél működhet ez szerintem így, de mi abszolút ráálltunk erre, nekünk tetszik” (41–50 éves, 2 gyerek, kutató, Magyarország).

Az iskolával, az ott alkalmazott oktatási módszerekkel szembeni bizalmatlanság az első hullámban kiegészült az online módszerekkel kapcsolatos elégedetlenséggel. Az 52 interjúban megfogalmazott kifogás sokféle volt, és jól tükrözte azt az ellentmondásos elvárásrendszert, amelyet a társadalom általában is támasztott a tanárokkal szemben. Az online órátartás egyszerre számított veszélyforrásnak és lehetőségnek a szülő számára, hogy azalatt saját dolgát végezhesse, de jól érzékelték a szülők azt is, hogy a tanárok online jártassága nem volt megfelelő a karanténidőszak kezdetén:

„Matekból nincs online óra, pedig ott kéne igazából, mert elég bonyolult dolgokat is vesznek, és magyar-órájuk sincs online. Egy környezetórájuk van, és angolból felelés van, nincs angolórájuk, de felelés van, az úgy azért igencsak csípi a csőrömet, mert az nem normális szerintem. Ne legyen sok, az rendben van, de nyelvórából, matekból azért nagyon-nagyon kellene és nincs. És azért ennek érezzük a hiányát, mert az angolt abszolút nem tanulja, frusztrálja, mert csak felelés van, nagyon utálja az egészet, és a matekot meg hát, ő nagyon szereti a matekot meg jól is megy neki, de hát azért nem mindig motivált ő se így. És tudom, hogy sokaknak ez így probléma” (41–50 éves, 3 gyerek, gimnáziumi tanár, Magyarország).

Az iskola a digitális oktatás idején különösen, de voltaképpen már a járvány előtt is erőteljesen támaszkodott a szülők munkájára mind technikai, mind pedig tartalmi vonatkozásban:

„Hát, segíteni neki, ahol elakad a házi feladatban, emlékeztetni, hogy még ezt is meg kell csinálni, még azt is meg kell csinálni, azért szerintem neki ez nem volt olyan könnyű, ehhez alkalmazkodni, ehhez az új rendhez, és ebben őt jobban segíteni” (41–50 éves, 3 gyerek, általános iskolai tanár, Magyarország).

Végül, az anyai szerep központba kerülését a gyermekek nagy téttel bíró és halaszthatatlannak érzett oktatásának és fejlesztésének tartalmi és szervezési vonatkozásán túl olyan technikai korlátok is fenntartották és újratermelték, mint a sokszor szükséges bizonyuló eszközök, tér vagy idő. Bár a közbeszéd és a kutatások is az alacsonyabb státussal együtt járó kockázatként kezelték a nem megfelelő eszközök kérdését és az ebből fakadó online iskolai nehézségeket, interjúk kutatásunk rámutatott, hogy bár más léptékkal, de ez akár a közép-osztályban is probléma lehetett. Többen is beszámoltak arról, hogy 4–5 géphasználó számára nem volt elég eszköz, és ami végképp sokak számára megoldhatatlannak bizonyult, az a szimultán online kapcsolódás több személy számára. Az ilyen helyzetek sokszor az anyai szerep hangsúlyozását, és a dolgozó nő háttérbe vonulását, a munkavégzés éjszakára halasztását eredményezték.

Az otthonról dolgozó anyáknak tehát azért kellett narratíváikban is, törekvéseikben is minden más elé sorolniuk gyermekeik segítségét, fejlesztését, mert az oktatás lényegében – már a járvány előtt sem, de ezúttal végképp – nem működött volna a szülők részvétele nélkül. Ez a bevonódás nagyon sokrétű és összetett, egy-

szere tényleges és mentális munka, és nem csak az anyák, hanem a teljes társadalom is magasra helyezi e munka tétjét. A tét a gyermek későbbi boldogulása, középosztályi helyzete – a feladat elsődleges felelősségét viselő iskola pedig egyre rosszabb és kiszámíthatatlanabb minőségű. A tanulás segítségét mindkét szülő egyformán felvállalhatta volna, ám az interjúkból kiderült, hogy az apák, ha szerettek is volna részt venni, legtöbbször nem rendelkeztek azokkal a tapasztalatokkal és ismeretekkel a gyermekek iskoláját illetően, amelyek érdemivé tehetnék volna a segítséget, a karantén pedig nem volt alkalmas arra, hogy ezt a lemaradásukat bepótolják. Ezek alapján azt állítjuk, hogy a társadalomnak nagy szerepe volt az anyaszerep prioritizálásában, hiszen egy teljes alrendszerének, az oktatásnak a működéséhez bizonyult ez elengedhetetlennek.

Az anyai felelősség, időszegénység és kompenzálás

A gyermekek jóllétére való koncentráció következő mozgatórugóját a kortárs anyasági normák képezik, vagyis mindaz, amit a társadalom az anyákkal szemben elvárásaként támaszt, és amely normákat értelemeszerűen az anyák a legtöbb esetben interiorizálnak és magukra nézve érvényesnek tartanak. Az intenzív anyaság normája sokféle elvárást foglal magában, többek között a gyermekek iskolai előmenetelének közeli támogatását is. Az interjúk rávilágítottak arra, hogy az anyák a saját felelősségükre és tevékenységük tétjére az iskolai feladatok nyomán követésénél sokkal komplexebben és szerteágazóbban tekintettek. Az alábbiakban ennek a jellemzőit és dimenzióit bontjuk ki.

A (jó)anyaság alapját a gyermek jelenbeni jólétéért, de leginkább a jövőbeni boldogulásáért vállalt felelősség jelenti, amit nagyrészt az a meggyőződés táplál, amit szülői determinizmusnak, vagyis a szülői szerepvállalás meghatározó tétjének nevezünk. Rövid távon az anyák befolyásolni tudták gyermekeik karanténélményeit, beleértve annak materiális, lelki, tanulmányi vagy szabadidős aspektusait, ám az interjúk tanúsága szerint a felelősségérzet nagyon sokszor túlmutatott a jelenen. A beruházásszemléletnek megfelelően az anyák sok döntést és cselekvést valamiféle jövőbeni remélt megtérülésnek rendeltek alá, legyen szó tanulásról vagy a szociális igények kielégítéséről:

„Tehát, ha nincs mellettük most a szülő, legalább egy, aki folyamatosan felügyeli, akkor az a gyerek szerintem elveszik most. Akármennyire kötelességtudó is. Tehát nekünk most nagyon mellettük kell lenni, nekünk is ez volt a cél, hogy haladni és fölvenni a fonalat” (41–50 éves, 3 gyerek, kollégiumi vezető, Magyarország).

E törekvések és szempontok nagy részét meg tudták férjükkel beszélni, ám a tervezés és megvalósítás legtöbbször kizárólag rájuk maradt. Ez alól kivételt jelentettek azok a viszonylag ritka esetek, amikor az apa korábbi bevonódása folytán eleve jelen volt a gyermek életében, vagy amikor egyfajta „végrehajtóként” az anyai indikációknak megfelelően vállalt át valamilyen feladatot (pl. a matekozást, kikérdezést vagy biciklizést). Ebben a sajátos munkamegosztásban tipikus nemi szegregáció is érvényesült, amely mintázat sajátja, hogy a férfiak a mentális munka alól mentesülnek, inkább „végrehajtanak”, és jobbra a kültéri, ritkább, élvezetesebb szabadidős feladatokban vesznek részt – sokszor az anyával együtt, ha annak éppen nem kell a háztartást rendbe hoznia (vö. Takács 2017).

Az intenzív anyaság normájának szerves részét képezi a gyermekcentrikus szemlélet, a nevelési tevékenység nagyfokú igazodása a gyermek vélt vagy valós szükségleteihez, ez pedig leginkább egy professzionizált, kompetenciáját szakértőktől származtató anyaságszerepben valósítható meg:

„Azt gondolom, hogy én talán jobban tudom rangsorolni azt, hogy melyik készségét, képességét kell most a gyereknek előtérbe helyezni és jobban fejleszteni, mi az, amiből le van maradva, és azokat veszem elő”

és azt csinálom vele. Tehát én ezt, hát nem végezzük el ezeket a feladatokat, amiket az óvónők ajánlanak, jelenleg azt gondolom, hogy járványügyi veszélyhelyzetben nem, tehát nem ez a legfontosabb, főleg úgy, hogy hál' istennek valamennyit azért én is tanultam ezekről a dolgokról és tudom koordinálni” (31–40 éves, 3 gyerek, fejlesztő pedagógus, Magyarország).

Bár a karantén során az anyák hiányérzettel küszködtek a nem megfelelően vagy időben elvégzett fizetett munka miatt is, a „cserben hagyott” gyermekeik miatti büntudatuk jóval nagyobb volt. Az óvodáskorúak, a tanulásban nem kellőképpen támogatott gyermekek, a nem eleget mozgó vagy túl sok időt képernyő előtt töltő gyermekek miatti lelkiismeretfurdalás általános volt, függetlenül attól, hogy valójában mennyi időt sikerült a gyermekekre fordítani:

„Ilyen hullámhegyek voltak, és volt egy idő, amikor ez okozta a legnagyobb, legtöbb ilyen negatív érzést, ez a lelkiismeret, ez a folyamatos lelkiismeret-furdalás, hogy a kislánnyommal nem tudok foglalkozni rendszeren. És akkor ez még nem volt így, hogy mondjam, szerintem nem volt úgy alapja annyira, mert akkor még tök kiegyensúlyozott volt, viszont mostanra, hogy múlt az idő, mondom, látom, hogy ő is egy picit így lelkileg megzuhan, egy picit, de remélem, hogy ez nem tartós. Úgyhogy ez a legborzasztóbb benne szerintem” (31–40 éves, 1 gyerek, irodavezető, Magyarország).

Az intenzív anyaság normája szerint a jóanyaság egyik legfontosabb fokmérője a gyermekekre fordított, velük együtt töltött idő mennyisége. A mi interjúalanyaink a karantén legnagyobb előnyét éppen az együtt töltött időben látták:

„Pozitív például az, hogy a kisebbik fiam két hónapja még nem nagyon beszélt, és az elmúlt 2 hónapban szinte folyékonyan elkezdett beszélni, és ez egy hatalmas nagy élmény, hogy ebből nem maradtunk ki részlegesen sem, hanem minden egyes lépésnél ott tudtunk lenni, ezt mindenképpen. A nagyfiam is nagyon érzékeny, neki is ez egyértelműen jól tett” (31–40 éves, 2 gyerek, bérbeadási menedzser, Magyarország).

A családdal tölthető idő felértékelődése leginkább a minden interjúalanyunk életét meghatározó korábbi időszakgyénység folyamánya volt, amely témában lényegében összekapcsolódott az anyaszerep, az azzal kapcsolatos korábbi „mulasztások”, és ezek kompenzálásának vágya. Hochschild (2001) is leírta azt az általánosan megfigyelhető törekvést, hogy az anyák kárpótolják a családot a nem velük töltött idő miatt, fordítsák azt fizetett munkára vagy más tevékenységre. A kutatásunk során összegyűjtött narratívák egyik meghatározó szervezőelve a karanténban látott lehetőség gondolata, és ez a lehetőség az elmaradt gondoskodás kompenzálására vonatkozik:

„Bennem is volt, hogy majd együtt sütünk-főzünk a gyerekekkel, majd mennyi mindent tudunk csinálni együtt, amit eddig nem, és majd az évek óta elkészítendő fotóalbumot is megcsinálom, most már tudom, hogy ezekre biztos nem lesz időm. [...] Bármilyen barkácsolgatni, húsvétra dekorációkat készíteni, ilyenek” (31–40 éves, 4 gyerek, tanár, Erdély).

A karantén előtti várakozások, az anyák saját magukkal szemben támasztott gondoskodási, kompenzálási elvárásai eltérő mértékben valósultak meg. Miután mindannyian teljes állásban dolgoztak otthonról, saját és férjük munkájának rugalmassága, munkahelyi alkupozíciójuk, gyermekeik száma és életkora, mind hatással voltak arra, hogy májusra milyen mérleget tudtak megvonni, hogyan töltötték be anyaszerepüket. Legtöbben úgy tekintettek az első karanténra, mint olyan rendkívüli időszakra, amelyben sokat tehetnek gyermekeikért. Ebben a felelősségben megjelent a korábbi időszakgyénység miatti kompenzálási vágy csakúgy, mint a jövőorientáltság, a

befektetésszemlélet. Aki valamilyen mértékben kudarcként élte meg anyai szerepvállalását a március utáni időszakban, az lényegében teljesen egyéni mulasztásként, saját időmenedzsmentjének ügyetlenségeként könyvelte el – és fontos megjegyezni, hogy az egyéni felelősség szerves része magának az intenzív anyaság normájának. Visszatérő fordulat volt az interjúkban az öröm hangoztatása, amelyet az anyák a férjük pusztai fizikai jelenléte, láthatósága miatt éreztek. Ha nem is következett ebből semmilyen részvétel a családi feladatokban, megint csak a gyermekek későbbi fejlődésére tekintettel hangsúlyozták az apai jelenlét várható jótékony hatását.

A növekvő társadalmi nyomás

Az anyák megnövekedett szerepvállalására nem csak a – már korábban is jelentős mértékben a (középosztálybeli) szülői részvételt magától értetődőnek tekintő – iskolák és a családok támaszkodtak, és nem csak az interiorizált intenzív anyasági norma ágyazott meg neki. A járvány első hullámának legelejétől az anyák jelentős társadalmi nyomásnak voltak kitéve, a nyilvánosságban ugyanis erőteljessé vált a hagyományos, védelmező női szerepek és az intenzív, pozitív anyai gondoskodás megjelenítése. Természetesen a közösségi és hagyományos médiában, az anyablogok révén közvetített idealizált anyaságrepresentációk már a járvány előtt is nagy szerepet játszottak az anyai stratégiák kialakításában (Schoppe-Sullivan et al. 2017), a járvány idején azonban ezek a képek még erőteljesebbé váltak. Interjúalanyaink leginkább az óvónőktől és a különféle, közösségi médiában szerveződött anyacsoportokból érkező elvárásokról számoltak be, amelyek különféle kézműveskedési, meseolvasási, bábozási és egyéb programokat ajánlottak a szülők figyelmébe:

„Ők összeállítanak egy olyan heti tervet, amit meg lehet valósítani otthon jó eséllyel, tehát amit ők csinálnának, azt átültetik otthoni környezetbe, hogy aki tudja, abból válogathat ötleteket, hogy hogy kösse le a gyereket. És az elején még ment, de az a baj, hogy egy ilyen projekt az legalább egy óra” (21–30 éves, 2 gyerek, digitális tartalommenedzser, Magyarország).

Az anyák erre javaslatként tekintettek, rendszerint értékelték is őket, és tisztában voltak azzal, hogy az óvónők kényszerpályán mozogtak a családokkal való kommunikáció terén. Összességében kevés interjúalany érzékelte ezeket a tippeket, a belőlük kikerekedő jóanyaképet egyfajta társadalmi elvárásként, sokkal jellemzőbb volt az, hogy a feladatok teljesítésének elmulasztását egyéni kudarcuként élték meg:

„Az elején minden napra adtak feladatokat, ilyen kézműves feladatot is, verstanulást is, mozgásos feladatot is, és valószínűleg amiatt is, hogy én éppen akkor agyon voltam terhelve a munkával, nem állt össze a rendszer, azt se tudtam, mi van, iszonyú mérges voltam az egészre, mert ugye nem láttam mást, mintsem az összes anyuka posztolja a gyerekével az aznap festett hímestojást meg nem tudom micsodát, én meg örültem, ha túléljük ezt az egészet és kizárólag a frusztrációm vezényelt ebben az egészben. [...] De azért tényleg nyomasztó volt az, hogy nem elég, hogy van ez az egész, és akkor írják, hogy nagyon várjuk a képeket és videókat” (31–40 éves, 2 gyerek, kutató, Magyarország).

Az online fejlesztőtevékenységek akár a pedagógusoktól, akár egyéb csatornákon keresztül érkeztek, fontos erőforrást jelentettek azok számára, akik tudták – főleg óvodáskorú – gyermekeikkel használni. Ezen túlmenően azonban ezeknek a tartalmaknak volt egy jelentős normaközvetítő, akár fegyelmező funkciója is, amely révén kijelölte azokat a lényeges tevékenységeket, amelyeket az anyáknak gyermekeikkel végezniük kellett. Sokféle oka lehetett annak, ha valaki ezekkel nem tudott lépést tartani, többekben büntudatot is keltett a mulasztás, de mindazonáltal fontos viszonyítási pontot képezett sok anya számára a karantén hónapjai alatt.

Az anyák rugalmas foglalkoztatása

Az önkéntesen vállalt és a dolgozó érdekeit szolgáló rugalmas foglalkoztatást – elsősorban a részmunkaidőt és az otthoni munkavégzést – nagymértékben hiányolták az anyák a járvány előtti időszakban, ezért a gyors áttérést a *home office*-ra nagyon pozitívan értékelték, azt várva tőle, amit a nők és a társadalom általában, hogy gondoskodási feladataik jobb ellátását teszi majd lehetővé. A mintánkba került szinte összes nő munkahelye lehetővé tette az időbeni rugalmasságot, és ezzel tulajdonképpen ahhoz is hozzájárultak, hogy az iskolák és a családok számára kardinális jelentőségű anyai feladatokat elvégezzék. Az alábbiakban a rugalmasság megvalósulásának feltételeit és következményeit tekintjük át.

A rugalmasság a magyar és a romániai társadalomban is pozitív konnotációkkal bír, és sokan arról számoltak be, hogy az otthoni rugalmas munkavégzés tette lehetővé számukra azt, hogy a karanténban is folytathassák a kereső munkát:

„Vasárnap este már kaptam egy telefonhívást, hogy nekünk sem kell menni, hanem valószínűleg ilyen távmunka dologban oldjuk meg a fejlesztést, akkor már megkönnyebbültem, és tudtam, hogy nem lesz gond” (31–40 éves, 3 gyerek, pedagógus, Magyarország).

Az esetek egy részében a munkahelyek a járvány hatására tették lehetővé a rugalmas munkavégzést elsősorban az anyák számára, döntően azonban mégis az volt a meghatározó, hogy az anyák már korábban úgy választottak foglalkozást és/vagy munkahelyet, hogy az biztosítsa számukra a megfelelő munka-magánélet egyensúlyt, vagyis a gondoskodásra fordítható időt. Ez nagyon sokszor egyfajta *trade-off*, vagyis a jobban fizetett, versenyképesebb, a neoliberális munkavégzés normájához jobban igazodó állásokról való lemondás árán valósítható csak meg:

„De hát mondjuk, ehhez hozzá tartozik, hogy bevállaltam azt, hogy nem én építem a karrieremet, hanem csak úgy dolgozom, mert az ember dolgozik. Nem mondom, hogy nagyon unalmas, így csinálgatom, de nem, tehát ha most így megkérdezed, akkor így nem ez lenne az álmaid munkája” (41–50 éves, 2 gyerek, villamosmérnök, Erdély)

A rugalmas munkavégzés viszont ilyen módon tartósítja a családon belüli hierarchiát, gyengítve ezáltal a rosszabbul kereső nő alkupozícióit, például éppen a karanténban, amikor a szűkösen-végesen rendelkezésre álló időt és teret, valamint a korlátlan gondoskodási munkát kellett egymás között elosztani:

„Igazság szerint ez olyan természetes, mert az én munkám sokkal rugalmasabb, már így időbeosztás szempontjából, meg hát mindannyiunk érdeke, az egész család érdeke, hogy a férjem tudjon dolgozni, illetve a munkáját jól végezze, és akkor legyen mit aprítani a tejbe. Muszáj volt, és erre is oda kellett figyelni, hogy csendben legyünk, ne zavarjuk őt, tudjon dolgozni” (41–50 éves, 3 gyerek, gimnáziumi tanár, Erdély).

A rugalmasság a köztudatban erőteljesen kötődik a női nemhez, elég például a közvélekedésben nőiesnek gondolt „multitasking” populáris pszichológiai fogalmára gondolni. Azokban a családokban, ahol nem is éltek a nemi determinizmusnak ezzel a logikájával, ott is sokkal magától értetődőbb volt az, hogy a férfiak fognak rugalmatlanul, az úgynevezett törzsmunkaidőben dolgozni, a nők pedig – akiknek nagyobb jártasságuk volt a rugalmas „többfelé figyelésben” – kevésbé előnyös helyeken és időpontokban:

„Főleg az eleje volt sokkal nehezebb [...], de azért nőként jobban tudunk többfelé koncentrálni, még tovább fejlesztettem ezt” (41–50 éves, 2 gyerek, pénzügyi ellenőr, Magyarország).

A nők rugalmas munkavégzését a karanténban tehát egyszerre táplálta nem csak a családon belüli gyengébb alkupozíciójuk (amely alacsonyabb keresetükből és beosztásukból, kevesebb felelősségükből fakadt), hanem annak nemileg meghatározott jelentése is. Bőven volt arra is példa, hogy hasonló beosztásban dolgozó felek esetén is az apák élveztek előnyt a rögzített munkaidő és helyszín kiválasztásában.

A munkavégzés helye és ideje csak két dimenziója azoknak a hátrányoknak, amelyekkel a rugalmasan dolgozónak számolnia kell. A „lopva”, rövid ideig, szaggatottan, illetve a kevésbé hatékony időszakokban – hajnalban, este, hétvégén – dolgozás a fizetett munka szegregációját jelzik, de az alkupozíción túl akár a szűkösen rendelkezésre álló infrastruktúra – gépek és internet – következménye is:

„Ki kellett alakítani, hogy hol tanuljanak. Nyilván lent, ahol én is vagyok, meg főzök közben, meg odaülök melléjük, de akkor zavarták egymást, akkor közénk ültem, közben én is próbáltam dolgozni, akkor két oldalról lökdöstek, szóval így, egy állandó örültek háza és ilyen ideg feszültség, hogy ott van a munkám, csinálni kéne, jönnek az üzenetek, sürgősen válaszolni kéne, mert a gyerekek kétségbe vannak esve” (41–50 éves, 3 gyerek, gimnáziumi tanár, Erdély).

A rugalmas munkavégzés ára többszörös: interjú tapasztalataink szerint a munka és magánélet közötti határvonal elmosódása miatt romló életminőséghez vezet, de nem is teszi olyan munka elvállalását lehetővé, amely magasabb keresettel, szilárdabb pozícióval, nagyobb megbecsültséggel járhatna. Jól érzékeltetik ezeket a hátrányokat azok az esetek, amelyekben a feleségnek is rögzített időpontokban kell munkát végeznie: ilyenkor a férj igazodik és átvállal gondoskodási feladatokat:

„Na, most ez nekem ahhoz képest egy jó irányú változás, hogy napközben is van ilyen, hogyha nekem van egy gyűlésem, akkor teljesen egyértelmű, hogy a gyermeknek enni adjon, mert nem én vagyok egész nap, tehát nem én vagyok a felelős értük, tehát nálunk ez egy jó irányú változás, hogy kezdett megoszlan” (31–40 éves, 2 gyerek, általános iskolai tanár, Erdély).

A rugalmas otthoni munkavégzés a karantén alatt kiváltság és lehetőség volt, ám megannyi hátránya is volt. Emellett viszont az a fajta társadalmi konszenzus, amely az anyák számára lehetővé tett rugalmasságot övezte azzal a funkcióval is bírt, hogy fenntartotta, ösztönözte, magától értetődővé tette elsődleges gondoskodói, anyai szerepvállalásukat.

ÖSSZEGRÉS

A 2020 tavaszán Magyarországon és erdélyi magyarok körében végzett, középosztálybeli, otthonról teljes állásban dolgozó anyákra vonatkozó interjú kutatásunk során megállapítottuk, hogy az anyák olyan „karanténstratégiát” alkalmaztak, amely az anyai szerepet részesítette előnyben munkavállalói szerepükkel szemben vagy akár pihenési lehetőségeik kárára. Miközben azt természetesen nem állítjuk, hogy ténylegesen kevesebbet dolgoztak volna ebben az időszakban, az interjúkból az leszűrhető, hogy a karantén jelentette rendkívüli helyzetben a nők elsősorban anyai feladataikat érezték relevánsnak, akoré szervezték narratíváikat, és (vélt vagy valós) anyai mulasztásaik okozták számukra a komolyabb büntudatot. Kvalitatív eredményeink összhangban állnak egy, a kutatásunkkal hasonló időszakban végzett magyarországi survey eredményeivel is (Fodor et al. 2021). Tanulmányunkban arra kerestük a választ, hogy ez a karanténstratégia-választás milyen társadalmi tényezőkre vezethető vissza.

Elemzésünk legfőbb következtetése, hogy a nőknek az a törekvése, hogy elsősorban anyai minőségükben álljanak helyt, egyszerre *különbéle társadalmi elvárásokhoz való igazodás, ám egyben egyfajta ellenállás*

kifejeződése is. Mindeközben anyai szerepükre változatlanul individuális vállal(koz)ásként, egyéni döntésként tekintettek, és jellemzően sem a tágabb társadalomtól, sem pedig férjüktől nem vártak el nagyobb mértékű részvételt. A karanténhelyzet bizonyos értelemben a gondoskodási válság drámai és váratlan kiteljesedése, ám a családjuk válságmenedzsmentjét magától értetődően magukra vállaló nők továbbra is azt tették, amit korábban: individuális választ próbáltak adni egy strukturális problémára; ha pedig kudarcot vallottak, azt büntudattal, egyéni mulasztásként élték meg.

Mindazonáltal ezek a nők nem voltak a társadalmi kényszerek foglyai, cselekvéseik nem voltak automatizmusok. A karantén idején, úgy tűnik, a középosztálybeli anyák egy jelentős része ideiglenesen felfüggesztette a korunkat (és társadalmi osztályukat) átszövő neoliberalis feminizmus ígéretéhez való igazodást, hogy „minden – azaz: munka és boldog család – a tied lehet” (*You can have it all!*), és a legtöbben legszívesebben a korábban elmulasztott gondoskodást pótolták volna. Attitűdjeik és cselekvéseik ellenállásukat fejezték ki, de nem a munkával szemben, amely iránt – még ha különböző intenzitással is – mindnyájan továbbra is elkötelezettek maradtak, azt lopott időkből, fáradtan is végezni próbálták; hanem a korábbi időszegénység, a soha meg nem valósuló munka-magánélet egyensúlyával szemben. Nem az anyák voltak az egyedüliek, akik a status quo felfüggesztéseként, „tisztá lapként” tekintettek a járvány időszakára; élve az otthonlét előnyeivel arra törekedtek, hogy zárójelbe tehessék az „ideális dolgozó” és az „ideális anya” feloldhatatlan ellentétét. A két helyen megfelelés kényszerét ezekre a hónapokra igyekeztek „elhalkítani”.

Eközben a társadalom számára még a korábbiaknál is nélkülözhetetlenebbé vált az anyai gondoskodás, az interjúk tanúsága szerint négyféle társadalmi ösztönző alakította a nők karanténstratégiáit.

Először is az iskolák esetében fokozódott az a korábbi elvárás, hogy a középosztálybeli anyák vegyenek részt gyermekük oktatásában. Technikai, szervezési és tartalmi részvételük nélkül a 12–14 évnél kisebb gyermekek oktatása nem működött volna. Mindezzel azonban a már amúgy is bizalmatlan szülők tisztában voltak, és hosszú távú befektetésként tekintve erre az időszakra, időt nem sajnálva támogatták gyermekeiket.

A második, ehhez szorosan kapcsolódó tényező az intenzív anyaság normája, amely leginkább a felelőség- és kockázattudaton, a korábbi időszegénységen és büntudaton keresztül ösztönözte az anyákat gondoskodó szerepük ellátására. A karantén az együttlét, az intenzív anyaság által kardinálisnak tekintett jelenlét (Orgad 2019) ígéretét hordozta, és a gyakran ráépülő büntudat kísért minden olyan mulasztást, amelyet az anyák önmaguknak felrőttak (Rizzo–Schiffirin–Liss 2013). Az apák részvételét csak közvetve tudtuk vizsgálni, és arról az derült ki, hogy egyrészt maguk az anyák is legitimnek tekintették a hagyományos munkamegosztást, másrészt pedig az apák tipikusan híján voltak azoknak a kompetenciáknak, amelyek a komolyabb iskolai részvételt és segítségnyújtást lehetővé tudták volna tenni (Auđardóttir–Rúdólfsdóttir 2021). Az általánosan is a hagyományos férfi- és női szerepeket mozgósító közbeszéd, azon belül is az anyai szerepeket idealizáló reprezentációk jelentették a harmadik tényezőt, melyek a nők döntéseit és stratégiáit szabályozták. Végül pedig a rugalmas munkavégzés váratlanul kialakított körülményei képezték az anyai gondoskodás előfeltételét és járultak hozzá annak újratermeléséhez.

Az első karanténidőszak végén készített interjúkból az szűrhető le tehát, hogy az egymással valójában nem vagy nehezen összeegyeztethető munkavállalás és gondoskodás feszültségébe belefáradt anyák a karantén során épp e konfliktust szerették volna önmaguk számára valamelyest csökkenteni. Az anyai szerep előnyben részesítése így egyszerre igazodás a négyféle társadalmi ösztönzőhöz, és egyúttal egyfajta ellenállás is azzal a munka-magánélet egyensúlyideállal szemben, amely nem valósult meg a karantén időszaka előtt sem.

HIVATKOZÁSOK

- Addi-Racah, A. – Seeberger Tamir, N. (2022) Mothers as teachers to their children: Lessons learned during the COVID-19 pandemic. *Journal of Family Studies*, 1–24. <https://doi.org/10.1080/13229400.2022.2048964>
- Auðardóttir, A. M. – Rúdólfssdóttir, A. G. (2021) Chaos ruined the children’s sleep, diet and behaviour: Gendered discourses on family life in pandemic times. *Gender, Work & Organization*, 28(S1), 168–182. <https://doi.org/10.1111/gwao.12519>
- Ban, C. (2016) *Ruling ideas: How global neoliberalism goes local*. Oxford University Press.
- Barg, K. (2019) Why are middle-class parents more involved in school than working-class parents? *Research in Social Stratification and Mobility*, 59, 14–24. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2018.12.002>
- Barna G. – Kapitány B. (2020) *A koronavírus Erdélyben felmérés: Pesszimista gazdasági és szociális jövőkép*. Erdélystat. Elérhető: <http://statisztikak.erdelystat.ro/cikkek/a-koronavirus-erdelyben-ii/49> [Letöltve: 2022-12-20].
- Berényi E. (2016) *Az autonómiától a szelekcióig. Az iskolaválasztás jelentése a rendszerváltásutáni időszak magyar közoktatásában*. Budapest: Gondolat.
- Berényi E. (2021) Különleges oktatási időszakok: Felvételizők és szülei tapasztalatai a digitális tanrendről. *Esély - Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 32(1), 112–131. <https://doi.org/10.48007/esely.2021.1.7>
- Braun, V. – Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brown, P. (1990) The ‘Third Wave’: Education and the ideology of parentocracy. *British Journal of Sociology of Education*, 11(1), 65–86. <https://doi.org/10.1080/0142569900110105>
- Chen, C. Y.-C. – Byrne, E. – Vélez, T. (2021) Impact of the 2020 pandemic of COVID-19 on Families with School-aged Children in the United States: Roles of Income Level and Race. *Journal of Family Issues*, 43(3), 719–740. <https://doi.org/10.1177/0192513X21994153>
- Chung, H. (2020) Gender, Flexibility Stigma and the Perceived Negative Consequences of Flexible Working in the UK. *Social Indicators Research*, 151(2), 521–545. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-2036-7>
- Chung, H., Birkett, H., Forbes, S., Seo, H. (2021) Covid-19, Flexible Working, and Implications for Gender Equality in the United Kingdom. *Gender & Society*, 35(2), 218–232. <https://doi.org/10.1177/08912432211001304>
- Chung, H., Seo, H., Birkett, H., & Forbes, S. (2022). Working from Home and the Division of Childcare and Housework among Dual-Earner Parents during the Pandemic in the UK. *Merits*, 2(4), 270–292. <https://doi.org/10.3390/merits2040019>
- Lim, Y., Park, H., Tessler, H., Choi, M., Jung, G., & Kao, G. (2020) Men and Women’s Different Dreams on the Future of the Gendered Division of Paid Work and Household Work after COVID-19 in South Korea. *Research in Social Stratification and Mobility*, 69, 100544. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2020.100544>
- Nagy, B., Róbert, P., Geszler, N. (2022) Like parent, like child? The intergenerational transmission of subjective well-being in Hungary. *Journal of Family Studies*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/13229400.2022.2071164>
- Chung, H. – Seo, H. – Forbes, S. – Birkett, H. (2020) *Working from home during the COVID-19 lockdown: Changing preferences and the future of work* [Project report]. University of Kent. Elérhető: <https://kar.kent.ac.uk/id/eprint/83896> [Letöltve: 2022-12-20].
- Chung, H. – van der Lippe, T. (2018) Flexible Working, Work–Life Balance, and Gender Equality: Introduction. *Social Indicators Research*, 151, 365–381. <https://doi.org/10.1007/s11205-018-2025-x>
- Cohen, J. – van der Meulen Rodgers, Y. (2021) The feminist political economy of Covid-19: Capitalism, women, and work. *Global Public Health*, 16(8–9), 1381–1395. <https://doi.org/10.1080/17441692.2021.1920044>
- Collins, C. (2021) Is Maternal Guilt a Cross-National Experience? *Qualitative Sociology*, 44(1), 1–29. <https://doi.org/10.1007/s11133-020-09451-2>
- Csányi G. – Kerényi Sz. (2018) A „jó anya” mítosza Magyarországon a reprodukív munka és a piac globális történetének szempontjából. *Fordulat*, 2, 134–160.
- Delsen, L. (1998) When do men work part-time? In O’Reilly, J. – Fagan, C. (szerk.) *Part-Time Prospects. An international comparison of part-time work in Europe, North America and the Pacific Rim*. Routledge. 57–76.
- Dias, F. A. – Chance, J. – Buchanan, A. (2020) The motherhood penalty and The fatherhood premium in employment during covid-19: Evidence from The united states. *Research in Social Stratification and Mobility*, 69, 100542. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2020.100542>
- Dohotariu, A. (2015) Family Policies, Gendered Norms, and Cultural Meanings in Post-Communist Romania. *Analele Universităţii din Bucureşti. Seria Ştiinţe Politice*, XVII(1), 119–138.
- Dupcsik Cs. – Tóth O. (2008) Feminizmus helyett familizmus. *Demográfia*, 51(4), 307–328.

- Eck, K. – Hatz, S. (2020) State surveillance and the COVID-19 crisis. *Journal of Human Rights*, 19(5), 603–612. <https://doi.org/10.1080/14754835.2020.1816163>
- E. C. J. R. C. (2020) *How will the COVID-19 crisis affect existing gender divides in Europe?* Publications Office. Elérhető: <https://data.europa.eu/doi/10.2760/37511> [Letöltve: 2022-12-20].
- Faircloth, C. – Murray, M. (2015) Parenting: Kinship, Expertise, and Anxiety. *Journal of Family Issues*, 36(9), 1115–1129. <https://doi.org/10.1177/0192513X14533546>
- Faludi, S. (2008) *The terror dream: Myth and misogyny in an insecure America* (1. kiadás). Picador.
- Fargion, S. (2021) Representations of parenting and the neo-liberal discourse: Parents’ and professionals’ views on child-rearing practices in Italy. *Journal of Family Studies*, 1–17. <https://doi.org/10.1080/13229400.2021.1905049>
- Fisher, J. – Languilair, J.-C. – Lawthom, R. – Nieuwenhuis, R. – Petts, R. J. – Runswick-Cole, K. – Yerkes, M. A. (2020) Community, work, and family in times of COVID-19. *Community, Work & Family*, 23(3), 247–252. <https://doi.org/10.1080/13668803.2020.1756568>
- Fodor É. – Gregor A. – Koltai J. – Kováts E. (2021) The impact of COVID-19 on the gender division of childcare work in Hungary. *European Societies*, 23(sup1), S95–S110. <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1817522>
- Fortier, N. (2020) COVID-19, gender inequality, and the responsibility of the state. *International Journal of Wellbeing*, 10(3), 77–93. <https://doi.org/10.5502/ijw.v10i3.1305>
- Fraser, N. (2016) Contradictions of capital and care. *New Left Review*, 100, 99–117.
- Gentile, K. (2011) What About the Baby? The New Cult of Domesticity and Media Images of Pregnancy. *Studies in Gender and Sexuality*, 12(1), 38–58. <https://doi.org/10.1080/15240657.2011.536056>
- Gregor A. – Kováts E. (2019) Work–life: Balance? Tensions between care and paid work in the lives of Hungarian women. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, Special Issue, 9(7), 91–115. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2019en.91>
- Güney-Frahm, I. (2020) Neoliberal motherhood during the pandemic: Some reflections. *Gender, Work & Organization*, 27(5), 847–856. <https://doi.org/10.1111/gwao.12485>
- Hays, S. (1996) *The Cultural Contradictions of Motherhood*. Yale University Press.
- Hemerijck, A. (2018) Social investment as a policy paradigm. *Journal of European Public Policy*, 25(6), 810–827. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1401111>
- Hjálmsdóttir, A. – Bjarnadóttir, V. S. (2021) “I have turned into a foreman here at home”: Families and work–life balance in times of COVID-19 in a gender equality paradise. *Gender, Work & Organization*, 28(1), 268–283. <https://doi.org/10.1111/gwao.12552>
- Hochschild, A. (2001) *The Time Bind. When Works Bcome Home and Home Becomes Work*. Henry Holt and Company.
- Jessop, B. (2013) Putting neoliberalism in its time and place: A response to the debate. *Social Anthropology*, 21(1), 65–74. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12003>
- Kopasz M. – Boda Zs. (2018) A közoktatás reformja és az oktatási rendszer iránti bizalom. *Educatio*, 27(4), 548–564. <https://doi.org/10.1556/2063.27.2018.002>
- Kovács B. (2018) *Family Policy and the Organisation of Childcare*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-78661-2>
- Lareau, A. (2003) *Unequal childhoods: Class, race, and family life*. University of California Press.
- Leiblfinger, M., Prieler, V., Rogoz, M., & Sekulová, M. (2021). Confronted with COVID-19: Migrant live-in care during the pandemic. *Global Social Policy*, 21(3), 490-507. DOI: 10.1177/14680181211008340
- Lim, Y. – Park, H. – Tessler, H. – Choi, M. – Jung, G. – Kao, G. (2020) Men and Women’s Different Dreams on the Future of the Gendered Division of Paid Work and Household Work after COVID-19 in South Korea. *Research in Social Stratification and Mobility*, 69, 100544. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2020.100544>
- Meeussen, L. – Van Laar, C. (2018) Feeling Pressure to Be a Perfect Mother Relates to Parental Burnout and Career Ambitions. *Frontiers in Psychology*, 9, 2113. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02113>
- Mitulescu, S. (2017) Schimbări în educația românească în perioada de tranziție postcomunistă. Efecte asupra tinerei generații. *Sociologie românească*, 15(1–2), 113–126.
- Nagy B. – Róbert P. – Geszler N. (2022) Like parent, like child? The intergenerational transmission of subjective well-being in Hungary. *Journal of Family Studies*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/13229400.2022.2071164>
- Nagy B. – Geambaşu R. – Gergely O. – Somogyi N. (2022) “In This Together”? Gender (In)equality Associated With Home-Working Couples During the First COVID Lockdown. [Kézirat].
- OECD (2020) *Women at the core of the fight against COVID-19 crisis*. Elérhető: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/women-at-the-core-of-the-fight-against-covid-19-crisis-553a8269/> [Letöltve: 2022-12-20].

- Orgad, S. (2019) *Heading home: Motherhood, work, and the failed promise of equality*. Columbia University Press.
- Palomeque Recio, R. (2020) Postfeminist performance of domesticity and motherhood during the COVID-19 global lockdown: The case of Chiara Ferragni. *Feminist Media Studies*, 1–22. <https://doi.org/10.1080/14680777.2020.1830147>
- Parlak, S. – Celebi Cakiroglu, O. – Oksuz Gul, F. (2021) Gender roles during COVID-19 pandemic: The experiences of Turkish female academics. *Gender, Work & Organization*, 28(S2), 461–483. <https://doi.org/10.1111/gwao.12655>
- Peters, E. (2012) I blame the mother: Educating parents and the gendered nature of parenting orders. *Gender and Education*, 24(1), 119–130. <https://doi.org/10.1080/09540253.2011.602332>
- Petts, R. J. – Carlson, D. L. – Pepin, J. R. (2021) A gendered pandemic: Childcare, homeschooling, and parents' employment during COVID-19. *Gender, Work & Organization*, 28(S2), 515–534. <https://doi.org/10.1111/gwao.12614>
- Poenaru, F. (2021) COVID-19 in Romania – The militarization of social life and the banality of death. *Dialectical Anthropology*, 45(4), 405–417. <https://doi.org/10.1007/s10624-021-09632-7>
- Raišienė, A. G. – Rapuano, V. – Varkulevičiūtė, K. – Stachová, K. (2020) Working from Home—Who Is Happy? A Survey of Lithuania's Employees during the COVID-19 Quarantine Period. *Sustainability*, 12(13), 5332. <https://doi.org/10.3390/su12135332>
- Rizzo, K. M. – Schiffrin, H. H. – Liss, M. (2013) Insight into the Parenthood Paradox: Mental Health Outcomes of Intensive Mothering. *Journal of Child and Family Studies*, 22(5), 614–620. <https://doi.org/10.1007/s10826-012-9615-z>
- Saxonberg, S. (2013) From Defamilialization to Degenderization: Toward a New Welfare Typology. From Defamilialization to Degenderization: Toward a New Welfare typology. *Social Policy & Administration*, 47(1), 26–49. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.2012.00836.x>
- Schoppe-Sullivan, S. J. – Yavorsky, J. E. – Bartholomew, M. K. – Sullivan, J. M. – Lee, M. A. – Dush, C. M. K. – Glassman, M. (2017) Doing Gender Online: New Mothers' Psychological Characteristics, Facebook Use, and Depressive Symptoms. *Sex Roles*, 76(5–6), 276–289. <https://doi.org/10.1007/s11199-016-0640-z>
- Somogyi N. – Nagy B. – Geambaşu R. – Gergely O. (2022) 'The children, the family, the household, and myself, these made the quarantine up for me, and I was really happy with it' – positive evaluations of the first COVID-19 lockdown among middle-class Hungarian mothers. *Journal of Family Studies*, <https://doi.org/10.1080/13229400.2022.2103017>
- Szalma I. – Takács J. (2022) Hogyan hatott a COVID-19 pandémia a reprodukciós döntésekre Magyarországon? *Szociológiai Szemle*, 32(3), 84–112. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2022.3.4>
- Sztáray Kézdy É. – Drjenovszky, Zs. (2021) Gondoskodásviszonyok a gyermekükkel otthon lévő apák családjában Magyarországon. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 11(4), 138–161. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.4.138>
- Stevano, S. – Franz, T. – Dafermos, Y. – Van Waeyenberge, E. (2021) COVID-19 and crises of capitalism: Intensifying inequalities and global responses. *Canadian Journal of Development Studies / Revue Canadienne d'études Du Développement*, 42(1–2), 1–17. <https://doi.org/10.1080/02255189.2021.1892606>
- Suckert, L. (2021) The coronavirus and the temporal order of capitalism: Sociological observations and the wisdom of a children's book. *The Sociological Review*, 69(6), 1162–1178. <https://doi.org/10.1177/00380261211024890>
- Sullivan, C. – Lewis, S. (2001) Home-based Telework, Gender, and the Synchronization of Work and Family: Perspectives of Teleworkers and their Co-residents. *Gender, Work & Organization*, 8(2), 123–145. <https://doi.org/10.1111/1468-0432.00125>
- Takács J. (2017) Aktívan törődő apák Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 27(3), 104–126.
- Takács J. (2020) How involved are involved fathers in Hungary? Exploring caring masculinities in a post-socialist context. *Families, Relationships and Societies*, 9(3), 487–502. <https://doi.org/10.1332/204674319X15592179267974>
- Tilly, C. (1992) Dualism in Part-Time Employment. *Industrial Relations*, 31(2), 330–347. <https://doi.org/10.1111/j.1468-232X.1992.tb00312.x>
- Utzet, M. – Bacigalupe, A. – Navarro, A. (2022) Occupational health, frontline workers and COVID-19 lockdown: New gender-related inequalities? *Journal of Epidemiology and Community Health*, 76(6), 537–543. <https://doi.org/10.1136/jech-2021-217692>
- Webber, G. – Williams, C. (2008) Part-Time Work and the Gender Division of Labor. *Qualitative Sociology*, 31(1), 15–36. <https://doi.org/10.1007/s11133-007-9088-3>
- Whiley, L. A. – Sayer, H. – Juanchich, M. (2021) Motherhood and guilt in a pandemic: Negotiating the “new” normal with a feminist identity. *Gender, Work & Organization*, 28(S2), 612–619. <https://doi.org/10.1111/gwao.12613>
- World Bank (2022) Government expenditure on education. Elérhető: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS> [Letöltve: 2022-12-20].
- Zolondek, C. (2022) Disruptions, Decisions and Discourses: Mothering in the Context of the COVID-19 Pandemic. *Canadian Journal of Family and Youth / Le Journal Canadien de Famille et de la Jeunesse*, 14(2), 346–431. <https://doi.org/10.29173/cjfy29850>

FÜGGELÉK

1. Függelék

Szűrőkérdőív

Kedves Jelentkező!

Köszönjük szépen, hogy regisztrációjával jelezte részvételi szándékát az anyák helyzetére vonatkozó kutatásunkban. Tudjuk, hogy ebben az időszakban a gyermeket nevelő és egyben otthonról dolgozó anyák számára nagy erőfeszítés időt szakítani egy ilyen interjúra.

Mint az interjúk szociológiai kutatások általában, a mi vizsgálatunk sem törekszik arra, hogy számszerűsíthető általánosításokat fogalmazzon meg, az azonban fontos, hogy a mintánkba minél változatosabb helyzetben levő nők kerüljenek. Ezért annak érdekében, hogy mindegyik, a kutatás szempontjából releváns csoportba megfelelő számú interjúalany kerüljön, kérjük, válaszoljon néhány kérdésünkre.

Ezek a kérdések teljesen anonimek és csak azt a célt szolgálják, hogy átláthassuk, van-e megfelelő számú jelentkező mindegyik csoportba.

1. Mi az Ön foglalkozása? _____
2. Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége?
 - 1) Általános iskola vagy kevesebb
 - 2) Szakképzés
 - 3) Érettségi
 - 4) Főiskola, egyetem
 - 5) Posztgraduális képzés
3. Egyes munkakörökben több, másokkal kevesebb önállóság jár. Az Ön munkájára melyik jellemző az alábbiak közül?
 - 1) Inkább kevesebb vagy semennyi önállósággal nem jár a munkám.
 - 2) Inkább több vagy teljes önállósággal jár a munkám.
4. Jelenleg, a karantén idején milyen munkaidőben végzi munkáját?
 - 1) Teljes mértékben kötött munkaidőben.
 - 2) Részben kötetlen, rugalmas munkaidőben.
 - 3) Teljes mértékben kötetlen, rugalmas munkaidőben.
5. Hány gyerek él most Önnel egy háztartásban? _____
6. Gyerekei melyik alábbi csoportokba tartoznak (kérem, itt most a 2 és 14 év közötti gyerekeire gondoljon)?
 - Bölcsődés/óvodás
 - Alsó tagozatos általános iskolás
 - Felső tagozatos általános iskolás (kérjük, sorolja ide azokat a gyerekeit is, akik 8 vagy 6 osztályos gimnáziumba járnak)
7. Milyen településen él Ön jelenleg (vagy ha a karantén idejére átmenetileg elköltözött, hol élt addig életvitelszerűen)?
 - 1) Budapest és agglomerációja
 - 2) Megyei jogú város
 - 3) Egyéb város
 - 4) Község

8. Milyen módon keressük inkább az interjúhoz történő időpontegyeztetés végett?
- 1) Telefonon
 - 2) E-mailben
9. Melyik napszakban kereshetjük leginkább? _____

Köszönjük szépen a válaszokat! Rövidesen jelentkezünk.

2. Függelék

Kódlista

1. Alku a partnerrel
2. Anya munkája
3. Anyagi, munkahelyi biztonság
4. Anyaság
5. Családi terhek növekedése
6. Demográfia
7. Dinamika, szakaszok
8. Első gondolatok a karanténról
9. Férj munkája
10. Gyerek – iskola, óvoda
11. Gyerek a karanténban
12. Gyereknevelés – feladatmegosztás
13. Gyereknevelés – programok, lefoglalás
14. Gyereknevelés, tanulás
15. Háztartási munka
16. Idősgondozás
17. Kapcsolattartás másokkal
18. Karantén előtt – gyereknevelés
19. Karantén utólagos megítélése
20. Kütyühasználat
21. Másokkal való összehasonlítás
22. Munka – rugalmasság
23. Munka-magánélet
24. Negatív dolgok a karanténban
25. Nemek egyenlősége – reflexió
26. Nyáron hogy lesz
27. Pozitív dolgok a karanténban
28. Saját helyzet jellemzése
29. Stresszforrások
30. Stresszforrások – vírus
31. Stresszoldási technikák, jó stratégiák
32. Szülők közötti kapcsolat
33. Társadalomkritika
34. Térhasználat